



**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
LAGER ONDERWIJS**

Bachelorproef

Kunstintegratie

Kunst integreren als leermiddel in
de verschillende leerdomeinen in
het lager onderwijs

Voorwoord

Met het indienen van deze bachelorproef komt er een einde aan mijn opleiding als leerkracht in lager onderwijs. Graag zou ik een aantal mensen willen bedanken die mij hierbij ondersteund hebben.

In de eerste plaats wil ik graag mijn promotor, Mevrouw Griet Heitzmann, bedanken. Zij heeft mij van begin tot eind op een positieve en opbouwende manier begeleid. Tijdens mijn onderzoek was ze steeds bereid te helpen en bij te sturen waar nodig. Ik wil haar ook zeer persoonlijk bedanken voor de raad en de inzichten die zij mij gegeven heeft. Ze gaf mij tips hoe ik informatie kon zoeken, verzamelen en samenvoegen tot een mooie literatuurstudie. Zij heeft er voor gezorgd dat ik enorm trots ben op mijn uitgewerkte bachelorproef.

Mijn stageschool, de Boudewijnschool in Lommel, en mijn stagementor Mevrouw Wendy Johnson verdienen ook een welverdiende 'dank u wel'. Juf Wendy had veel interesse voor het integreren van kunst in de lessen en gaf mij de kans om dit te onderzoeken. Spijtig genoeg hebben we dit niet in praktijk kunnen omzetten door de beperkingen van Covid-19.

Verder krijgt mijn familie ook een extra dankwoord. Gedurende mijn driejarige opleiding loodsten zij mij doorheen de moeizame periodes en boden een luisterend oor. Ook mijn mama krijgt een woord van dank. Met haar grondige taalvaardigheid zorgde ze ervoor dat ik mezelf beter kon uitdrukken in mijn onderzoek. Ze stond me steeds bij met raad en daad. Samen met mijn plus-papa boden ze een luisterend oor wanneer ik onzeker werd. Het was voor mij rustgevend en motiverend om verder te gaan.

Tot slot zou ik ook graag alle docenten van de Hogeschool PXL in Hasselt willen bedanken voor hun uitstekende begeleiding, steun en motivatie. Deze unieke opleiding was dankzij de docenten ook een zeer leuke ervaring.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave.....	4
Inleiding.....	6
1 Oriënteren	7
1.1 Het beschrijven van het praktijkprobleem	7
1.1.1 Wat is het praktijkprobleem?	7
1.1.2 Waarom is kunstintegratie in het lager onderwijs een meerwaarde?.....	7
1.1.3 Wat zijn de redenen van het beperkte aanbod aan kunstintegratie?	8
1.2 De vraag van de externe partner	9
1.3 De afbakening naar schilderkunst	9
2 Richten.....	10
2.1 Het onderzoeksdoel	10
2.2 De onderzoeksvraag.....	10
2.2.1 De deelvragen	10
3 Planning en methodologie	11
3.1 De methoden van dataverzameling	12
3.1.1 Het bestuderen van tekstbronnen	12
3.1.2 Het observeren van een workshop.....	12
3.1.3 Het in kaart brengen van de voorkennis	14
4 Verzamelen en analyseren	16
4.1 Deelvraag 1: Welke voordelen biedt het gebruik van kunst als didactisch instrument in meerdere leerdomeinen?	16
4.2 Deelvraag 2: Welke schilderwerken zijn geschikt om te gebruiken als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen?.....	18
4.2.1 Wiskunde.....	18
4.2.2 Nederlands	19
4.2.3 Mens en maatschappij	20
4.2.4 Wetenschappen en techniek.....	22
4.2.5 Muzische vorming	23
4.2.6 De kunstenaars	25
5 Ontwerpen	26
5.1 Het lessenpakket	26
5.1.1 De lesfiches van wiskunde	27
5.1.2 De lesfiches van Nederlands.....	40
5.1.3 De lesfiches van mens en maatschappij.....	53
5.1.4 De lesfiches van wetenschappen en techniek	62
5.1.5 De lesfiches van muzische vorming.....	71

6	Conclusie	88
7	Reflectie	89
8	Bibliografie	90
8.1	Tekstbronnen	90
8.2	Afbeeldingen	93

Inleiding

Kan kunst de wereld redden?

Kunst zet ons aan het denken, over de wereld, onszelf en de ander. (Filosovaardig, 2020) Als mens worden we dagelijks overspoeld door gebeurtenissen die overweldigend zijn en ons kunnen ontkoppelen. We voelen ons vaak onaangeroerd door de problemen van anderen en door wereldwijde uitdagingen, zoals de klimaatverandering. We voelen soms niet dat we deel uitmaken van een groter geheel, van een wereldwijde gemeenschap. Kunst kan hier een verschil maken. Een kunstwerk kan je verbinden met je zintuigen, je lichaam en je geest. Het kan je niet alleen de wereld laten voelen, maar dit gevoel ook omzetten in denken en zelfs actie en betrokkenheid stimuleren. Via kunst leren we bovendien omgaan met onzekerheid, intuïtie en creativiteit. We leren op zoek gaan naar nieuwe ideeën. Kunstenaars proberen immers regels te breken en op onorthodoxe manieren hedendaagse kwesties te benaderen.

Kunst is niet alleen “mooi” om naar te kijken. Het laat ons ook genieten, maakt gelukkig en ontroert ons. Denk maar aan de Bijbelse taferelen van Michelangelo, de iconische gekleurde vierkanten van Piet Mondriaan of de wereldberoemde soepblikken van Andy Warhol. Kunstwerken hebben de kracht om ons uit de werkelijkheid te halen en ons mee te nemen naar een gecreëerde wereld, een wereld waarin de dagelijkse realiteit anders ervaren wordt. Op deze manier kan kunst aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en wordt hun verbeelding ten volle geprikkeld. Maar kunnen kinderen ook leren van kunst? En kan kunst bijdragen aan het leervermogen van kinderen?

Het onderzoek in deze bachelorproef focust zich op de vraag hoe het ‘leervermogen’ van elke leerling in de klas kan verhoogd worden door het gebruik van kunst als leermiddel. Alhoewel er nog weinig onderzoek gedaan is naar dit onderwerp, proberen we aan te tonen dat het integreren van kunst als leermiddel wel degelijk voordelen biedt. Bij het ontwerpen van lespakketten voor verschillende leergebieden, hebben we de kunstintegratie beperkt tot de schilderkunst. Uit de diverse vormen van kunst willen we testen in hoeverre de schilderkunst de verbeelding, de concentratie en het leervermogen van kinderen stimuleert.

We doorliepen de verschillende onderzoekscycli die nodig waren om mijn bachelorproef te schrijven. De laatste fase bestaat uit een reflectie waarin ik mijn groei doorheen het schrijven van de bachelorproef kan aantonen.

1 Oriënteren

1.1 Het beschrijven van het praktijkprobleem

1.1.1 Wat is het praktijkprobleem?

In het lager onderwijs is er maar een beperkt aanbod aan kunstintegratie in de verschillende leerdomeinen. Leerlingen in de lagere school komen voornamelijk uitsluitend in contact met kunst tijdens de beeldlessen. In deze lessen wordt bovendien nauwelijks aan beeldanalyse en beeldbeschouwing gedaan. Tijdens de geschiedenis- en godsdienstlessen maken de leerlingen ook beperkt kennis met kunstwerken. Maar bij goede kunstintegratie wordt kunst gebruikt als meer dan enkel een hulpmiddel of illustratie. Hier wordt kunst gebruikt als leerinstrument om educatieve doelen te bereiken. (Waege, 2008) Bij effectieve kunstintegratie wordt er een verbinding gemaakt tussen kunst en één of meerdere leerdomeinen. Door de verbinding van kunst met een ander leerdomein, gaan de leerlingen meer en diepgaander leren. (Meewis, Kunst integreren in het curriculum, 2017)

De obstakels die lagere scholen ervan weerhouden om kunst te integreren in het onderwijs zijn dikwijls het gebrek aan tijd en deskundigheid van het schoolteam. (Meewis & Neele, Cultuureducatie op de basisschool. 8 lessen van koplopers, 2019) Daarbij wordt er in de leerplannen ook vaak voorbijgegaan aan kunst. In de leerplandoelen wordt kunst namelijk niet aangehaald als pedagogisch middel om andere lespakketten te onderrichten. Toch is het belangrijk dat kunst een vast plekje krijgt in het onderwijs, want het brengt namelijk heel wat voordelen met zich mee.

1.1.2 Waarom is kunstintegratie in het lager onderwijs een meerwaarde?

Professor Anne Bamford (Bamford, 2007) voerde tijdens het schooljaar 2006 - 2007 een onderzoek naar de kwaliteit van de kunst- en cultuureducatie in Vlaanderen. Het onderzoek toonde aan dat het onderwijs een belangrijke rol speelt bij de culturele vorming van kinderen. Niet alle kinderen kunnen namelijk genieten van een degelijke kunst- en cultuureducatie. Veel hangt af van de afkomst, de culturele belangstelling van de ouders en het al dan niet terechtkomen in een kunstzinnige school. Volgens Bamford kan kunst- en cultuureducatie in het lager onderwijs verstrekkende gevolgen hebben. Zo zouden de leerresultaten van de kinderen aanzienlijk verbeteren en gaan zowel de leerlingen als de ouders met een positieve blik naar de school en het leren kijken.

Volgens Vera Meewis (Meewis, Beter leren en onthouden met kunst, 2017) kan een groot aantal leerlingen zich dikwijls moeilijk concentreren tijdens de les. Daarnaast zou hun motivatie en betrokkenheid vaak aan de lage kant zijn. Concentratie en motivatie kunnen door kunstintegratie ook verbeterd worden. Effectieve integratie met kunst zorgt namelijk voor een meer intrinsieke en onafhankelijke motivatie om te leren. Daarnaast zorgt het gebrek aan betekenisvol lesgeven voor een minder goed begrip van de leerstof.

Door het aanbieden van informatie op andere- en ongebruikelijke manieren zal de leerstof beter onthouden worden op langere termijn. Ook het echt begrijpen van de leerstof in plaats van het louter onthouden van feiten zijn directe gevolgen van kunstintegratie. De verbinding met kunst kan leerlingen namelijk helpen om leerstof beter te begrijpen doordat ze er actief betekenis aan geven. Leren wordt dan gezien als een uitdaging en niet als een barrière.

Daarnaast wordt door het integreren van kunst ook de interpersoonlijke intelligentie van de leerlingen aangescherpt. Via kunstwerken kunnen kinderen hun gedachten, gevoelens en kennis uitdrukken. (Meewis, Met kunst het hele kind centraal, 2017) Kunst nodigt namelijk uit tot diep denken. Het biedt belangrijke onderwerpen om over na te denken. De leerlingen leggen zo gemakkelijker de link met maatschappelijke uitdagingen en met persoonlijke ervaringen. Hierdoor kan kunstintegratie bijdragen aan de zelfkennis van leerlingen en hun kennis over de wereld. (Meewis, Kunst integreren in het curriculum, 2017)

1.1.3 Wat zijn de redenen van het beperkte aanbod aan kunstintegratie?

Het povere aanbod aan kunstintegratie in het lager onderwijs is grotendeels ontstaan door de beperkte deskundigheid van de leraren. Deze deskundigheid weerhoudt dat basisscholen kunst een vaste plek in het onderwijs kunnen geven. (Meewis & Neele, Cultuureducatie op de basisschool. 8 lessen van koplopers, 2019) Een groot aantal leraren in de lagere school zijn namelijk nog niet bekend met het begrip 'kunstintegratie'. Volgens de studie van professor Anne Bamford (Bamford, 2007) heeft het Vlaamse onderwijs weinig aandacht voor kunst en cultuur. Het integreren van kunst in het onderwijs is dan ook geen onderdeel van het curriculum. Bovendien is de expertise van evaluatie van kunst- en cultuureducatie in de lerarenopleiding erg beperkt. Anne Bamford stelt vast dat er in het lager onderwijs geen duidelijke leerlijn is. Kunst en cultuur worden vaak louter gezien als losse projecten om onder andere mee uit te pakken op een schoolfeest.

Vera Meewis stelt dat iedere leraar kan bijdragen aan de kansen voor kinderen om te leren van kunst. Het is daarom van groot belang dat leraren zelf het plezier en de waarde van kunstintegratie ervaren. Dit kunnen de leraren waarmaken door buiten schooltijd actief met kunst bezig te zijn. (Meewis, Met kunst het hele kind centraal, 2017) De kunstintegratie wordt betekenisvoller als het tot stand komt in samenwerking met leraren, vakdocenten en eventueel kunstenaars of kunstzinnige ouders. Door samen te werken met het hele team kunnen de partners gebruik maken van elkaars deskundigheid en kunnen ze bovendien hun competenties verder uitbreiden. (Meewis & Neele, Cultuureducatie op de basisschool. 8 lessen van koplopers, 2019)

De leraren die reeds in contact zijn gekomen met kunstintegratie lopen daarnaast een aantal obstakels tegen het lijf. De grootste beperkende factor voor kunstintegratie is tijd. Het creëren van samenhang in doelen en tussen lesinhouden kost namelijk veel voorbereidings-tijd. Toch is het zonde om kunst wegens tijdgebrek alleen maar te gebruiken als verfraaiing van het curriculum. (Meewis, Kunstintegratie als betekenisgeving, 2017)

1.2 De vraag van de externe partner

De externe partner van mijn bachelorproef is basisschool de Boudewijnschool in Lommel. Deze basisschool is vragende partij om kunstintegratie een plekje te geven in het lager onderwijs. Enerzijds heb ik de Boudewijnschool gekozen als externe partner, omdat ik dit academiejaar op deze basisschool stage ga lopen in het vierde leerjaar bij juf Wendy. Zo krijg ik de mogelijkheid om mijn lesontwerpen uit te testen in mijn eigen stageklas. Anderzijds heb ik deze school gekozen omdat het een kunstzinnige school is die veel belang hecht aan de muzische ontwikkeling van haar leerlingen.

Daarnaast is mijn stagementor Wendy Johnson ook een kunstminnende lerares. In de klaspraktijk laat ze haar leerlingen geregeld proeven van al het moois dat kunst te bieden heeft. Tijdens de muzische lessen maken de leerlingen in haar klas regelmatig kennis met bekende kunstwerken en kunstenaars, zoals onder andere de Belgische kunstschilder James Ensor. Ze zorgt er steeds voor dat de verbeelding en de creativiteit van de leerlingen optimaal gestimuleerd wordt. Mijn stagementor Wendy is dan ook erg benieuwd hoe kunst ingezet kan worden als leermethodiek in de verschillende leergebieden. Overmacht heeft ertoe geleid dat ik mijn lesontwerpen niet in de praktijk heb kunnen testen, maar Wendy kijkt er zeker naar uit om mijn bachelorproef te lezen en een aantal lessen zelf in de praktijk om te zetten.

1.3 De afbakening naar schilderkunst

Kunst is een heel ruim begrip. Het is de verzamelnaam voor een scala aan kunstdisciplines. Enkele voorbeelden zijn: muziek, dans, theater, literatuur en de beeldende kunst. In deze bachelorproef hebben wij ons enkel gericht tot de schilderkunst. Schilderkunst is een vorm van de vrije beeldende kunst. Het omvat alle artistieke technieken waarbij met een penseel vormen en kleuren aangebracht worden op een vlakke ondergrond.

Enerzijds heb ik in deze bachelorproef een afbakening gemaakt naar de schilderkunst, omdat 'kunst' een heel ruim gegeven is. Anderzijds ben ik ervan overtuigd dat het integreren van schilderkunst in de les ook kan bijdragen aan het leervermogen van de leerlingen. De abstracte vormen en expressieve kleuren die je vaak terugvindt in de schilderkunst vergroot de verbeeldingskracht van de leerlingen en helpt hen zoeken naar creatieve oplossingen. Het kleurgebruik in de schilderkunst kan bovendien uiteenlopende emoties opwekken bij kinderen. Volgens Vera Meewis (Meewis, Met kunst het hele kind centraal, 2017) kan dit helpen om hun gedachten, gevoelens en kennis beter uit te drukken.

2 Richten

2.1 Het onderzoeksdoel

Het doel van het onderzoek is het integreren van schilderkunst als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen om zo het inlevingsvermogen van de leerlingen aan te wakkeren en de intrinsieke motivatie en het leervermogen te verhogen.

2.2 De onderzoeksvraag

Vanuit het bovenstaande onderzoeksdoel heb ik de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: “Hoe kan kunst op een efficiënte manier geïntegreerd worden als didactisch instrument in de verschillende leerdomeinen in het vierde leerjaar in het lager onderwijs?”

2.2.1 De deelvragen

Vanuit de onderzoeksvraag heb ik een aantal deelvragen opgesteld om het integreren van schilderkunst in de verschillende leerdomeinen nader te bekijken en te onderzoeken.

- * Deelvraag 1: Welke voordelen biedt het gebruik van kunst als didactisch instrument in meerdere leerdomeinen?
- * Deelvraag 2: Welke schilderwerken zijn geschikt om te gebruiken als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen?

3 Planning en methodologie

Deelvragen	Onderzoeksactiviteit	Oktober	November	December	Januari	Februari	Maart	April	Mei
Deelvraag 1: Welke voordelen biedt het gebruik van kunst als didactisch middel in meerdere leerdomeinen?	Bronnenonderzoek								
Deelvraag 2: Welke schilderwerken zijn geschikt om te gebruiken als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen?	Bronnenonderzoek Het observeren van een workshop								

Ontwerp	Onderzoeksactiviteit	Oktober	November	December	Januari	Februari	Maart	April	Mei
Het in kaart brengen van de voorkennis.	Het observeren van een workshop								
Het uitwerken van het lessenpakket.	Het observeren van een workshop								

3.1 De methoden van dataverzameling

Om een antwoord te formuleren op mijn onderzoeksvraag en deelvragen heb ik in mijn onderzoek diverse methoden van dataverzameling gehanteerd, namelijk: het bestuderen van tekstbronnen, het observeren van een workshop en het uitvoeren van een nulmeting in de klas. Op deze manier kan ik de informatie systematisch verzamelen en analyseren vanuit verschillende invalshoeken.

3.1.1 Het bestuderen van tekstbronnen

In deze fase van het onderzoek heb ik gebruik gemaakt van tekstbronnen om data te verzamelen die ik nodig heb om mijn onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. Voor mijn onderzoek heb ik de informatie bestudeerd en vergeleken uit allerhande soorten bronnen, zoals vaktijdschriften, boeken en wetenschappelijke artikelen. In mijn zoektocht naar Nederlandstalige tekstbronnen, ben ik ook op een aantal Engelstalige bronnen gestoten. Deze internationale bronnen hebben mij de kans gegeven om het praktijkprobleem vanuit verschillende oogpunten te bekijken. Voor het uitschrijven van mijn literatuurstudie leverden de tekstbronnen van Vera Meewis mij ook veel nieuwe inzichten en informatie. In de artikelen werd het praktijkprobleem namelijk duidelijk aangekaart en werden bovendien handvaten gegeven om kunst effectief te integreren in het onderwijs.

3.1.2 Het observeren van een workshop

In het kader van mijn onderzoek ga ik op maandag 17 februari 2020 deelnemen aan de workshop 'Kleurenspeel' op Willewete. Willewete is een initiatief van Uitgeverij Clavis en PXL-Education in Hasselt. Willewete organiseert jaarlijks een aantal educatieve workshops voor leerlingen uit het lager onderwijs volgens het storyline-principe. De workshop 'Kleurenspeel' is ontworpen voor leerlingen uit het derde en vierde studiejaar. Tijdens de workshop maken de leerlingen kennis met de Mexicaanse kunstenares Frida Kahlo aan de hand van allerlei vakoverschrijdende activiteiten. Tijdens de workshop komen namelijk verschillende leergebieden aan bod, zoals mens en maatschappij, wetenschappen en techniek, en muzische vorming. Tijdens de workshop kan ik veel inspiratie opdoen voor het ontwerpen van mijn lessenspakket.

3.1.2.1 De podcast en de quiz

In het kader van deze activiteit wordt kleur gekoppeld aan de schilderwerken van Frida Kahlo. Door deze twee elementen te mengen ontstaat er een mooi samenspel tussen het verleden van kleur en het hedendaags gebruik. Aan de hand van een podcast en een quiz leren de kinderen over de oorsprong van de verschillende kleuren en hun symbolische betekenis doorheen de geschiedenis. Uit deze activiteit haalde ik inspiratie voor het uitwerken van de techniekles. Tijdens deze techniekles maken de leerlingen kennis met prehistorische kunst en leren ze over de oorsprong van de kleuren rood, bruin en oranje.

3.1.2.2 Filosoferen

Frida Kahlo heeft in haar leven heel wat moeten doorstaan, maar dat zag zij niet als iets negatiefs. In tegendeel, ze gebruikte haar verdriet om te schilderen. Aan de hand van haar werken wil Frida haar levenservaring met anderen delen. Haar verhaal komt tot leven in haar schilderijen, die boordevol boodschappen en levenslessen zitten. Aan de hand van deze schilderijen gaan de kinderen aan de slag met allerlei filosofische vragen. Deze werkwijze kan u ook gedeeltelijk terugvinden in mijn les van filosofie. Deze activiteit heeft mij geïnspireerd om de graffitiwerken van de kunstenaar Banksy in te zetten om de leerlingen te laten filosoferen rond verschillende maatschappelijke onderwerpen, zoals vrede en oorlog.

3.1.2.3 Bewegingsles

Tijdens deze activiteit leren de kinderen bewegen zoals een echte kunstenaar op een groot canvas. Ze maken met hun lichaam grote en kleine bewegingen zoals een penseel of kwast en schilderen verschillende kleuren door fijne en ronde bewegingen te maken op het doek. Tijdens de activiteit worden de kinderen gestimuleerd om hun lichaam optimaal te gebruiken en ontdekken ze welke bewegingen ze allemaal kunnen maken met hun lichaam. Uit deze activiteit heb ik inspiratie kunnen opdoen voor het ontwerpen van de bewegingsles. Ook al lijkt er op het eerste zicht niet direct een verband tussen een bewegingsles en schilderkunst, toch heeft deze activiteit mij geleerd dat schilderkunst ook in een bewegingsles geïntegreerd kan worden.

3.1.2.4 Tijdsband

Tijdens deze activiteit maken de leerlingen kennis met een aantal bekende schilderijen uit verschillende tijdperiodes. De leerlingen proberen in groepjes de schilderwerken te rangschikken van oud naar nieuw. Tijdens deze activiteit heb ik heel wat inspiratie kunnen opdoen voor het uitwerken van de nulmeting. Deze methode van het chronologisch rangschikken van de kunstwerken heb ik overgenomen in mijn nulmeting. Aan de hand van deze activiteit kunnen de leerlingen de evolutie van de schilderkunst optimaal ervaren en kan ik eenvoudig nagaan hoe het gesteld is met de kunstkennis van de leerlingen in het lager onderwijs.

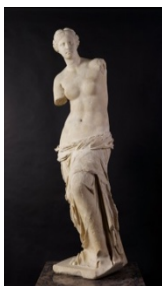
3.1.3 Het in kaart brengen van de voorkennis

Tijdens mijn eerste stageweek op de Boudewijnschool ging ik normaal gesproken in mijn stageklas in het vierde leerjaar een nulmeting afnemen. Tijdens deze nulmeting wou ik nagaan hoe het gesteld is met de kunstkennis en de interesse in kunst van de leerlingen in het lager onderwijs. Hieronder vindt u een overzicht terug van de verschillende activiteiten van de nulmeting. Door de beperkingen van de Covid-19 pandemie heb ik nulmeting jammer genoeg niet in de praktijk kunnen uitvoeren.

3.1.3.1 De kennismaking met schilderkunst

De leerkracht stelt een aantal vragen aan de leerlingen: “Wie van jullie heeft al eens een kunstmuseum bezocht?”, “Welke kunstwerken heb je daar allemaal kunnen bezichtigen?”, “Hebben jullie thuis ook kunstwerken staan of aan de muur hangen?”, ... Aan de hand van deze vragen kunnen de leerlingen vaststellen dat er verschillende soorten kunst bestaan. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen welke kunstsoorten ze al allemaal kennen, zoals bijvoorbeeld de schilderkunst, tekenkunst of beeldhouwkunst.

De leerkracht vertelt aan de leerlingen dat ze de komende weken wat meer gaan leren over schilderkunst. De leerkracht toont vier verschillende kunstwerken aan de leerlingen. In de reeks kunstwerken mogen de leerlingen proberen om de schilderijen te zoeken. Hierbij stelt de leerkracht enkele vragen: ‘Wat is een schilderij?’, ‘Hoe herken je het schilderij?’, ‘Waarom zouden schilders felle kleuren gebruiken in hun schilderijen?’, ‘Waarom hebben wij nood aan kleur?’, ‘Waarom schilderen wij?’, ‘Hoe zou de wereld zijn zonder schilderwerken?’, ...



Beeldhouwkunst



Schilderkunst



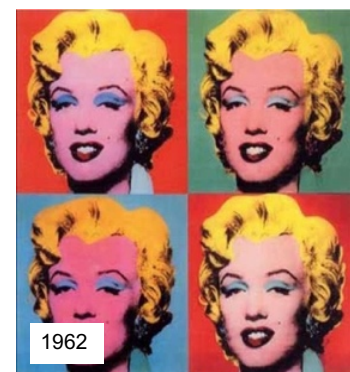
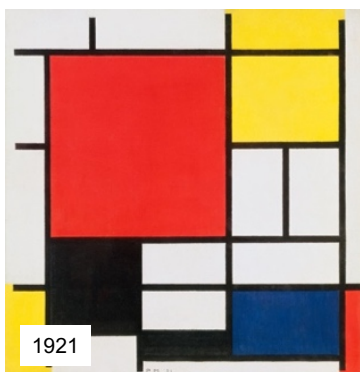
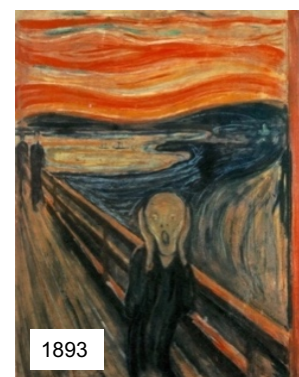
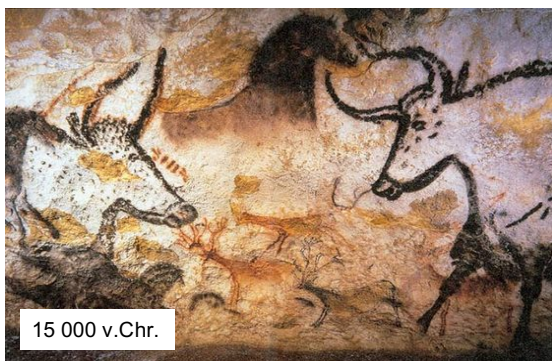
Tekenkunst



Textielkunst

3.1.3.2 De schilderwerken rangschikken

De leerkracht toont acht bekende schilderijen uit verschillende tijdsperiodes. De leerlingen worden ingedeeld in kleine groepjes en krijgen de opdracht om de schilderwerken te rangschikken van oud naar nieuw. Naderhand worden de kunstwerken klassikaal besproken en op een grote tijdsband gehangen. Via deze activiteit kunnen de leerlingen de evolutie van de schilderkunst optimaal ervaren. Ze merken op dat de schildertechnieken en het kleurgebruik doorheen de eeuwen erg veranderd is.



4 Verzamelen en analyseren

4.1 Deelvraag 1: Welke voordelen biedt het gebruik van kunst als didactisch instrument in meerdere leerdomeinen?

Het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (Muhka) stelt: “Voor kinderen is het gebruik van zintuigen onlosmakelijk verbonden met het ontdekken en definiëren van hun leefwereld. Het is door het gebruik van al je zintuigen dat je de wereld ten volle kan ervaren, beleven en soms ook beter begrijpen.”

“Het verband tussen kunst en zintuigen is dus niet verwonderlijk. Door je zintuigen op scherp te zetten, worden er allerlei manieren van kijken geprikkeld waardoor kunst op een intense manier beleefd wordt. Het kijken naar kunst wordt een ontdekkingstocht waarin kinderen steeds op een andere wijze in dialoog treden met het kunstwerk. Hierdoor zullen de kinderen bovendien overeenkomsten vinden met elementen uit hun eigen leefwereld.” (Muhka, 2019)

Maar wat gebeurt er eigenlijk in onze hersenen als we kijken naar kunst? Neuropsycholoog Erik Scherder (Scherder, 2019) geeft toe dat het kijken naar kunst veel teweegbrengt in het brein. Wanneer iemand naar kunst kijkt, ontstaat er een activiteit in de hersenstam. Op deze manier raakt de hersenschors actief. Een dikkere hersenschors in de groei van het leven betekent dat je in staat bent tot beter spreken, rekenen en nog veel andere dingen.

Daarnaast stelt Dirk Swaab (Swaab, 2018) vast dat wanneer je naar kunst kijkt, je brein door de spiegelneuronen de emotie overneemt die de kunstenaar wil overbrengen met zijn werk. Kunstenaars gebruiken namelijk, vaak onbewust, technieken waarmee ze bestaande hersensystemen manipuleren. Zo kan het kijken naar kunst sterke emoties oproepen. Uit onderzoek is gebleken dat schilderijen ook de stemming van mensen sterk beïnvloeden. Zo zal een dreigend schilderij van Van Gogh of Jackson Pollock veel mensen onrustig maken, terwijl een landschap met bossen en heuvels het tegenovergestelde effect heeft op de gemoedstoestand van mensen. (de Beer, 2019)

Zoals reeds eerder werd vermeld, kunnen leerlingen via kunst bovendien hun gedachten, gevoelens en kennis beter uitdrukken. (Meewis, Met kunst het hele kind centraal, 2017) Kunst nodigt namelijk op natuurlijke wijze uit tot diep denken. Hierdoor kan kunstintegratie bijdragen aan de zelfkennis van de leerlingen en hun kennis over de wereld. (Meewis, Kunst integreren in het curriculum, 2017) Daarnaast zorgt het effectief integreren van kunst ook voor een meer intrinsieke en onafhankelijke motivatie om te leren. Door het aanbieden van informatie op andere- en ongebruikelijke manieren zal de leerstof bovendien beter onthouden worden op langere termijn. Ook het echt begrijpen van de leerstof in plaats van het louter onthouden van feiten zijn directe gevolgen van kunstintegratie. (Meewis, Beter leren en onthouden met kunst, 2017)

Ons brein bestaat uit twee helften, de linkerhersen helft en de rechterhersen helft. Kinderen worden geboren met een dominantere rechterhersen helft. Hier bevindt zich onder meer het creatief denken, de verbeelding en de fantasie. In de linkerhersen helft bevindt zich dan weer de logica, de woorden en de taal. Op de lagere school wordt voornamelijk de nadruk gelegd op het ontplooiën van deze linkerhersen helft. De meeste lessen worden dus besteed aan de reken-, taal- en spellingslessen. Door kunstintegratie in de les, kunnen we proberen om dit wat meer in balans te brengen. Als kinderen van nature een dominante rechterhersen helft hebben, kunnen we daar beter ons voordeel uithalen. (Dalm, 2019)

Het moet dus mogelijk zijn om het stimuleren van creatieve talenten ook een belangrijke plaats te geven in het onderwijs. Het is van groot belang dat we de kinderen stimuleren om innovatieve en creatieve denkers te worden. In het onderwijs proberen we de kinderen zo goed mogelijk klaar te stomen voor de maatschappij. Maar we hebben nog geen idee hoe de wereld er over al die jaren gaat uitzien. Kunst kan de kinderen helpen om sleutelvaardigheden te ontwikkelen voor een samenleving die steeds sneller verandert. Denk maar aan het probleem van de klimaatverandering. Om over te gaan van fossiele brandstoffen naar groene energie zijn creatieve oplossingen nodig. Maar we weten nog niet welke oplossingen over pakweg 15 jaar nodig gaan zijn. Het enige wat we met zekerheid weten is dat innovatieve en creatieve denkers ook dan nodig zullen zijn. (Dalm, 2019)

Hoe eerder kinderen met kunst en cultuur in aanraking komen, hoe beter. De hersenen zijn dan immers nog volop in ontwikkeling. (Scherder, 2019) Als we kijken naar het brein van pasgeboren baby's, zien we dat maar liefst 66 procent van hun brein nog aangelegd moet worden. Het brein moet voortdurend gestimuleerd worden met nieuwe dingen en daar leent kunst zich uitstekend voor. (Swaab, 2018) Uit de samenwerking tussen de jeugdwerking en cultuureducatie in Brussel blijkt bovendien dat kinderen later sterker in hun schoenen staan als ze in hun jeugd gestimuleerd werden in hun verbeelding en hun fantasie. Tevens zullen zij als volwassenen nog steeds interesse hebben voor kunst en cultuur, wat resulteert in een samenleving waar er openheid is voor andere culturen. (Marie De Leener, 2017)

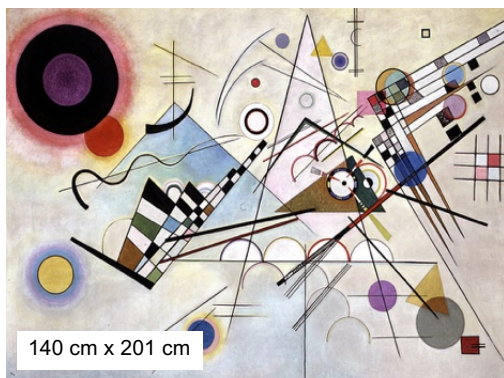
4.2 Deelvraag 2: Welke schilderwerken zijn geschikt om te gebruiken als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen?

Zoals reeds werd vermeld, heb ik mij in deze bachelorproef gericht tot de schilderkunst. In deze deelvraag ga ik onderzoeken welke schilderwerken geschikt zijn om te gebruiken als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen. Bij elk schilderwerk geef ik een korte beschrijving en verwoord ik waarom ik het werk gebruik als leerinstrument in dat leergebied.

Bij de selectie van de schilderwerken ben ik steeds vertrokken vanuit de doelen van de verschillende leerdomeinen in het lager onderwijs. Daarnaast heb ik bij de selectie van de schilderijen ook rekening gehouden met zowel de beeldende aspecten van het schilderwerk, zoals de vormen en het kleurgebruik, als met de diepere betekenis die de kunstenaar wou overbrengen met zijn werk. Bovendien behoren de geselecteerde schilderwerken tot verschillende kunststromingen en tijdperiodes. Zo kan ik de leerlingen de evolutie van de schilderkunst optimaal laten ervaren. De bronvermelding van de schilderijen is terug te vinden in de bibliografie.

4.2.1 Wiskunde

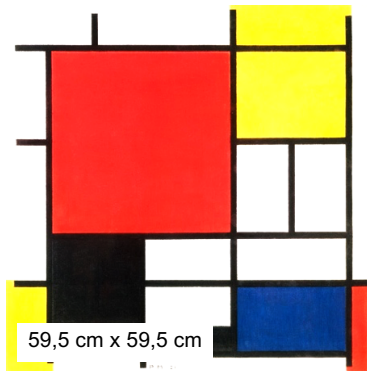
4.2.1.1 Wassily Kandinsky – Compositie VIII



Het schilderij 'Compositie VIII' ga ik integreren in een wiskundeles. Het schilderij bestaat uit een geometrisch spel van cirkels, lijnen en vormen. Ik heb dit schilderwerk gekozen omdat het de mogelijkheid biedt om de leerstof rond vormleer te herhalen. Aan de hand van het schilderij krijgen de leerlingen inzichten in de soorten lijnen (recht, gebogen of gebroken) en de evenwijdigheid en loodrechte stand. Ook wordt de leerstof rond de lijnstukken en de verschillende soorten hoeken (recht, scherp of stomp) herhaald.

Het schilderij 'Compositie VIII' is in het jaar 1923 geschilderd door de Russisch-Franse kunstschilder Wassily Kandinsky. Hij was één van de eerste kunstenaars die abstracte werken ging schilderen. Hij schilderde in het totaal maar liefst 10 schilderijen die hij later 'composities' noemde. Compositie VIII was één van de eerste werken die Guggenheim kocht en is nu nog steeds te zien in het Guggenheim Museum in New York. (De Baaij, 2018)

4.2.1.2 Piet Mondriaan – Compositie met rood, geel, blauw en zwart



Het schilderij 'Compositie met rood, geel, blauw en zwart' ga ik integreren in een wiskundeles. Tijdens deze les wordt de leerstof rond de diagonalen in vierkanten en rechthoeken aangebracht. Het schilderij is opgebouwd uit verschillende gekleurde vlakken. Deze vlakken zijn meetkundige figuren, zoals rechthoeken en vierkanten. Het schilderij biedt dus de mogelijkheid om de leerstof rond de diagonalen aan te brengen. Aan de hand van de meetkundige figuren in het schilderij kunnen de leerlingen ondervinden hoe diagonalen in vierkanten en rechthoeken getekend worden en wat de verschillende eigenschappen van deze diagonalen zijn.

Compositie met rood, geel, blauw en zwart is in het jaar 1921 geschilderd door de Nederlandse kunstschilder Piet Mondriaan. Na de Eerste Wereldoorlog was Mondriaan ervan overtuigd dat kunst een belangrijke rol ging spelen in de moderne tijd. Met deze compositie wilde hij een universele harmonie tot uitdrukking brengen, door middel van evenwicht tussen lijnen, kleuren en vlakken. De grootste collectie Mondriaans hangt in het Kunstmuseum in Den Haag. In dit Kunstmuseum kan je deze Compositie ook bezichtigen. (Kröller-MüllerMuseum, sd)

4.2.2 Nederlands

4.2.2.1 Pieter Bruegel de Oude – Nederlandse spreekwoorden



Het schilderij 'Nederlandse spreekwoorden' ga ik integreren in een les Nederlands. Ik heb dit schilderij gekozen omdat het 125 Nederlandse spreekwoorden en zegswijzen uitbeeldt. Hiervan worden de meesten tot op heden nog gebruikt. Tijdens de les maken de leerlingen kennis met een aantal bekende spreekwoorden uit het schilderij. Ze leren hoe ze de spreekwoorden kunnen opzoeken in een woordenboek aan de hand van sleutelwoorden.

De Nederlandse Spreekwoorden is een schilderij uit 1559, geschilderd door Pieter Bruegel de Oude. Pieter Bruegel zijn werken vertonen dikwijls thema's als de absurditeit en de dwaasheid van de mens. Dit schilderij is daar geen uitzondering op. De oorspronkelijke titel van het schilderij was dan ook "De dwaasheid van de wereld". Het schilderij kan bezichtigd worden in de Gemäldegalerie in Berlijn. (PasaBon, 2017)

4.2.2.2 Edvard Munch – De Schreeuw



Het schilderij 'De Schreeuw' ga ik integreren in een les Nederlands. Aan de hand van dit schilderij, gaan de leerlingen een spannend verhaal schrijven. De emoties en gevoelens in het schilderij en de expressief kleurgebruik nodigen de leerlingen uit om creatief te werk te gaan.

De schreeuw is geschilderd door de Noorse kunstschilder Edvard Munch in het jaar 1893. Munch was een voorloper van het expressionisme, een stijl die emoties en gevoelens wilde weergeven. Deze emoties en gevoelens zijn gemakkelijk terug te vinden in zijn werk. Zo komt angst nadrukkelijk naar voor in het schilderij. Je kan De Schreeuw gaan bewonderen in het Nationaal Kunstmuseum in Oslo. (Jacobs, 2017)

4.2.3 Mens en maatschappij

4.2.3.1 Johannes Vermeer – Het melkmeisje



Het schilderij 'Het melkmeisje' ga ik inzetten in een les mens en maatschappij. 'Het melkmeisje' is al sinds 1973 het beeldmerk van de zuivelproducten van La Laitière. Op de televisie zien we regelmatig het bekende melkmeisje in reclamespots voor de producten van Nestlé. In deze les leren de kinderen hoe hun koopgedrag beïnvloed wordt door reclame.

Het Melkmeisje is een schilderij van de Hollandse meester Johannes Vermeer. Vermeer schilderde het Melkmeisje in het jaar 1660. Op het schilderij schenkt een dienstmeisje melk uit haar kan. Hieraan heeft het schilderij haar naam te danken. Van deze alledaagse bezigheid maakte Vermeer een indrukwekkend schilderij. Sinds het jaar 1905 maakt het schilderij 'Het Melkmeisje' deel uit van de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam. (van Capelleveen, sd)

4.2.3.2 Banksy – Straatschilderingen



De muurschilderingen 'Meisje met ballon' en 'bloemengooier' ga ik integreren in een les van mens en maatschappij. De schilderwerken worden ingezet om de leerlingen kritisch te laten nadenken over maatschappelijke onderwerpen zoals oorlog, conflicten, vrede en vriendschap. De leerlingen gaan rond deze onderwerpen filosoferen en krijgen de kans om hun gedachten en gevoelens met elkaar te delen.

De muurschilderingen zijn gemaakt door Banksy. Banksy is een pseudoniem van een Britse kunstenaar. Niemand weet wie Banksy is, maar zijn graffitiwerken zijn wel wereldwijd bekend. Vooral de politieke aard van zijn kunstwerken hebben tot veel media-aandacht geleid. Zijn kunstwerken zijn vooral in Europa terug te vinden, maar ook in de Verenigde Staten en in Palestijnse gebieden zijn een aantal werken gespot. (StreetArtBio, 2020)

In 2002 heeft Banksy de muurschildering 'Meisje met ballon' geschilderd. Dit is het meest iconische werk van Banksy. Op de muurschildering zie je een meisje met een hartjesballon die langzaam wegvliegt in de wind. De hartjesballon verwijst hier naar onschuld, liefde en hoop. Je kan deze muurschildering bezichtigen op de Waterloo Brug in London. (Girl With a Balloon by Banksy: Meaning Behind the Graffiti Art, 2015)

In 2005 heeft Banksy ook de muurschildering 'bloemengooier' gemaakt. Het beeld van de man doet denken aan vechtende protestanten op straat. In zijn handen is een bos bloemen te zien, waar normaal gesproken een wapen zou liggen. De bloemen staan hier symbool voor de vrede. Dit graffitiwerk is terug te vinden op een muur naast een garage in Jeruzalem. (Richardson, 2015)

4.2.4 Wetenschappen en techniek

4.2.4.1 Pieter Bruegel de Oude – Luilekkerland



Het schilderij 'Luilekkerland' ga ik integreren in een les wetenschappen en techniek. Ik heb voor dit schilderij gekozen omdat het een fantasiewereld voorstelt met overvloedig eten en drinken. Aan de hand van dit schilderij leren de kinderen welke voedingsmiddelen gezond en ongezond zijn door ze te sorteren in de voedingsdriehoek. Verder maken de leerlingen ook kennis met de nieuwe bewegingsdriehoek.

Luilekkerland is een schilderij uit 1567 van de Brabantse kunstschilder Pieter Bruegel de Oude. Het schilderij beeldt de toestand af in een utopisch land waar alles kan en mag. In de middeleeuwen waren er veel arme mensen in België. Om elkaar wat te troosten, vertelden ze elkaar verhalen over Luilekkerland. In Luilekkerland groeien de pannenkoeken aan de bomen, de rivieren zijn er van limonade en je mag er de hele dag lanterfant in de zon. Het schilderij kan je gaan bekijken in het museum Alte Pinakothek in München. (Bouyeure, 2015)

4.2.4.2 Grotschilderingen in Lascaux (Frankrijk)



De schilderijen in de grotten van Lascaux ga ik inzetten in een techniekles, omdat de gebruikte kleuren gemaakt werden met pigmenten uit de natuur. Tijdens deze les leren de kinderen ook hoe ze verf kunnen maken met natuurlijke ingrediënten.

De grotten van Lascaux liggen in de vallei van de Vézère in de Franse gemeente Montignac. In het jaar 1940 werden in de grot een aantal rotsschilderingen ontdekt. Deskundigen dateren de oudste schilderijen uit de grot op 15.000 voor Christus. De grot van Lascaux is de rijkst beschilderde grot uit de prehistorie die tot op heden werd ontdekt. Op de rotswandschilderingen zie je voornamelijk dierentekeningen in aardkleuren, zoals bizons herten en paarden. (Bruzz, 2014)

4.2.5 Muzische vorming

4.2.5.1 Muziek: Wassily Kandinsky – Compositie IV



Het schilderij 'Compositie IV' ga ik integreren in een muziekles. Mijn keuze voor dit schilderij is gebaseerd op het gebruik van het gevarieerd kleurenpallet. Tijdens deze les benoemen de leerlingen welke gevoelens de kleuren bij hen oproepen. Ze koppelen deze kleuren aan de verschillende muziekinstrumenten. Hierna maken de leerlingen kennis met een kleurenpartituur, waarbij ze muziek maken met de beschikbare muziekinstrumenten.

Het schilderij 'Compositie IV' is in 1911 geschilderd door de Russisch - Franse kunstschilder Wassily Kandinsky. Kandinsky geloofde dat zijn schilderijen een soort muziek waren. Volgens hem klonk geel als een trompet, lichtblauw als een dwarsfluit, donkerblauw als een cello en zwart als een dramatische stilte. Kandinsky leed namelijk aan synesthesie. Hij kon geluiden zien en kleuren horen. Compositie IV kan bezichtigd worden in het museum voor moderne kunst in Düsseldorf. (RusskiyMirFoundation, 2016)

4.2.5.2 Drama: Wassily Kandinsky – Kleurrijk leven

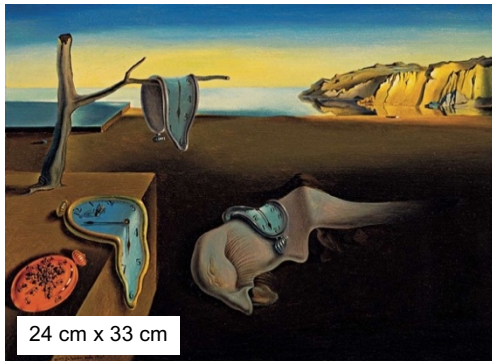


Ik ga het schilderij 'Kleurrijk leven' integreren in deze dramales, omdat het een bron is van verschillende tafereelen. Aan de hand van het schilderij gaan de leerlingen de personages en hun emoties uitbeelden.

Naast dit schilderij zijn er nog andere werken die in aanmerking komen voor deze dramales. Toch heeft dit schilderwerk mijn voorkeur gekregen, omdat het meerdere en diverse dramatafereelen weergeeft.

Kleurrijk leven is geschilderd door de kunstschilder Wassily Kandinsky in 1907. Hij heeft in zijn schilderij een menigte mensen afgebeeld in een kleurrijk landschap. Je ziet een dappere prins op een paard, een verliefd koppeltje, en nog veel meer. Je kan het schilderij gaan bezichtigen in Städtische Galerie im Lenbachhaus in München. (ArtSalonHolland, sd)

4.2.5.3 Beweging: Salvador Dalí – De volharding der herinnering

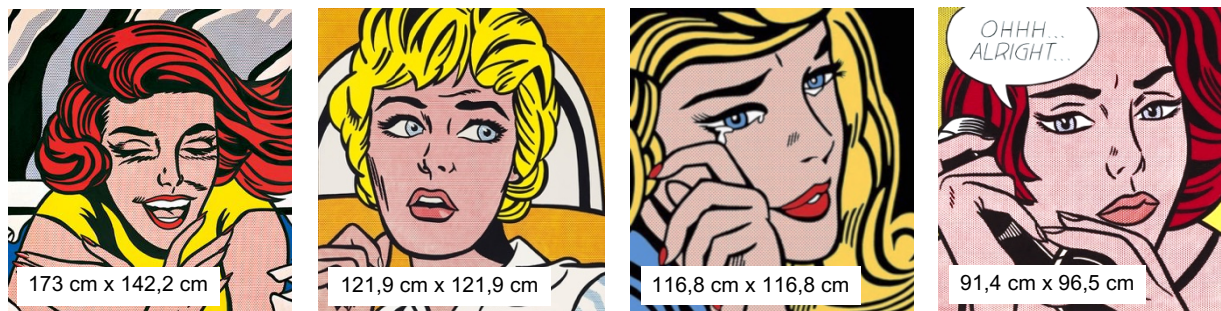


Ik ga het schilderij 'De volharding der herinnering' inzetten in deze bewegingsles, omdat de beeldende kenmerken in het schilderij de leerlingen uitnodigen om hun lichaam optimaal te gebruiken en hun soepelheid te ontdekken.

Voor deze bewegingsles zijn er uiteraard meerdere schilderijen geschikt om in te zetten. Toch heb ik dit schilderwerk geselecteerd omdat naar mijn mening de illusie van beweging hier het meest wordt opgewekt.

De volharding der herinnering is geschilderd door de Spaanse kunstschilder Salvador Dalí in het jaar 1931. De volharding der herinnering is waarschijnlijk het meest bekende werk van het surrealisme. Het schilderij stelt een somber en oneindig droomlandschap voor. Met zijn werk wil Salvador Dalí duidelijk maken dat hoeveel tijd er ook verstrijkt, een herinnering je altijd bij blijft. De smeltende klokken staan hier voor het idee van herinneren. Je kan het schilderij gaan bezichtigen in het Museum of Modern Art in New York. (Bosch, sd)

4.2.5.4 Media: Roy Lichtenstein



Ik ga deze vier schilderijen van de Amerikaanse kunstenaar Roy Lichtenstein integreren in een mediales. Mijn keuze voor deze schilderwerken is gebaseerd op hun typische striplook. Net zoals in stripverhalen, hebben deze personages uitgesproken gezichtsuitdrukkingen, waardoor je hun emoties gemakkelijk kan aflezen. Aan de hand van zijn schilderijen, worden de vier basisemoties aangeleerd en maken de leerlingen een gevoelensalbum.

Roy Lichtenstein was een bekende Amerikaanse popartkunstenaar. Hij gebruikte in zijn werken vaak de primaire kleuren rood, geel en blauw. De omlijnningen maakte hij erg dik met zwarte verf. In zijn werken gebruikte hij ook dikwijls een speciaal soort stippen die je vaak in kranten en stripboeken zag. Hierdoor kregen zijn schilderijen een typische striplook. (Berman, 2019) De kunstwerken van Roy Lichtenstein die ik ga voorstellen in de klas zijn: Girl in Window, Nurse, Crying Girl, Ohhh... Alright... Roy Lichtenstein heeft deze vier kunstwerken geschilderd in het jaar 1963-1964.

4.2.6 De kunstenaars

<p>Piet Mondriaan</p>  <p>* 7 maart 1872 † 1 februari 1944</p>	<p>Wassily Kandinsky</p>  <p>* 16 december 1866 † 13 december 1944</p>	<p>Salvador Dalí</p>  <p>* 11 mei 1904 † 23 januari 1989</p>
<p>Roy Lichtenstein</p>  <p>* 27 oktober 1923 † 29 september 1997</p>	<p>Edvard Munch</p>  <p>* 12 december 1863 † 23 januari 1944</p>	<p>Johannes Vermeer</p>  <p>* 31 oktober 1632 † 15 december 1675</p>
<p>Pieter Bruegel de Oude</p>  <p>* 1525 † 9 september 1569</p>	<p>Banksy</p>  <p>* Onbekend † Onbekend</p>	

5 Ontwerpen

5.1 Het lessenpakket

In het lessenpakket worden bekende schilderwerken geïntegreerd als leerinstrument in de verschillende leergebieden in het vierde leerjaar. Het lessenpakket bevat lesfiches voor de volgende leergebieden: wiskunde, Nederlands, wetenschappen en techniek, mens en maatschappij en muzische vorming. Voor het leergebied muzische vorming worden lessen ontwikkeld voor de vier domeinen muziek, drama, beweging en media.

5.1.1 De lesfiches van wiskunde


5.1.1.1 Vormleer: lijnen, rechten en hoeken.

VORMLEER: LIJNEN, RECHTEN EN HOEKEN	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Wiskunde – meetkunde	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>3.2 De leerlingen kunnen op basis van volgende eigenschappen de volgende meetkundige objecten herkennen en benoemen :</p> <p>a) in het vlak : punten, lijnen, hoeken en vlakke figuren (driehoeken, vierhoeken, cirkels); b) in de ruimte : veelvlakken (kubus, balk, piramide) en bol en cilinder.</p> <p>3.3 De leerlingen kunnen de symbolen van de loodrechte stand en van de evenwijdigheid lezen en noteren.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>WDIw2 Wiskundige kennis en vaardigheden efficiënt en met inzicht hanteren.</p> <p>WDIw3 Wiskundige problemen oplossen in betekenisvolle situaties binnen en buiten de klas en de redeneringen daarbij onderbouwen, vergelijken, bijsturen, weergeven en beoordelen.</p> <p>WDIw8 Geloven in de eigen wiskundige bekwaamheid en groeikracht door actief en constructief problemen op te lossen. Inzicht verwerven in het nut van wiskunde in studies en beroepen.</p> <p>WDMk2 Inzicht verwerven in meetkundige objecten.</p> <p>IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen rechte, gebogen en gebroken lijnen herkennen en benoemen.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen evenwijdige en loodrechte rechten herkennen en benoemen.</p> <p>Lesdoel 3: De leerlingen kunnen rechten en lijnstukken tekenen en meetkundig benoemen.</p> <p>Lesdoel 4: De leerlingen kunnen de hoekgrootte meten aan de hand van een geodriehoek en de hoek benoemen als recht, scherp of stomp.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> * Het schilderij ‘Compositie VIII’ van Wassily Kandinsky * De werkbundels 	

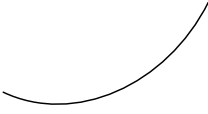
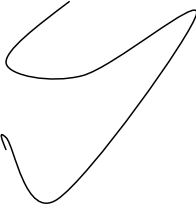


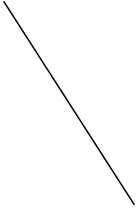
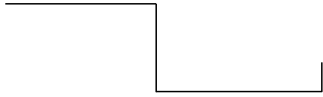
HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES	
<p>Het schilderij</p>	
<p>De inzet in de les</p>	<p>In deze wiskundeles wordt het schilderij 'Compositie VIII' van de Frans-Russische kunstschilder Wassily Kandinsky geïntegreerd. De compositie bestaat uit een geometrisch spel van lijnen en vlakken. Aan de hand van dit schilderij wordt de leerstof rond vormleer herhaald. De leerlingen oefenen de begrippen: punten, lijnen, rechten, lijnstukken en hoeken. Eventueel kan in deze les ook aandacht besteed worden aan de eigenschappen van een cirkel, zoals de diameter en de straal.</p> <p>Aan de hand van het schilderij worden klassikaal een aantal oefeningen gemaakt. Enkele voorbeeldvragen die de leerkracht kan stellen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Zie je gebogen / gebroken / rechte lijnen? * Zie je rechten die loodrecht op elkaar staan? * Zie je rechten die evenwijdig zijn aan elkaar? * Kunnen we op deze rechte het punt A tekenen? * Kunnen we op deze rechte het lijnstuk [AB] van 5 cm tekenen? * Welke hoeken zie je in het schilderij? Zijn deze hoeken scherp, recht of stomp? <p>Na de klassikale inoefening ontvangen de leerlingen een werkbundel. In deze werkbundel maken ze een aantal oefeningen om de leerstof rond de rechten, lijnen, lijnstukken en hoeken te verwerken.</p> <p><i>Differentiatie:</i> Voor de leerlingen met een hogere leerstatus is er een werkbundel voorzien met meer uitdagende oefeningen.</p>

Bijlagen

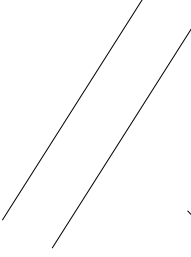
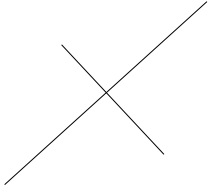
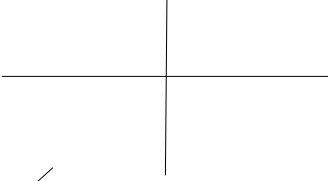
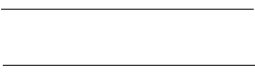
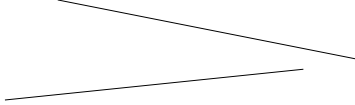
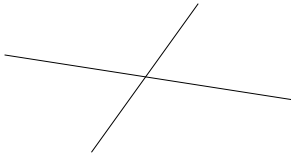
Werkbundel 1

LIJNEN, RECHTEN EN HOEKEN 

Oefening 1: Zijn dit gebroken, gebogen of rechte lijnen?

Oefening 2: Kleur de evenwijdige rechten blauw en de loodrechte lijnen rood.

					
---	---	---	---	--	---

Oefening 3: Teken hieronder de volgende rechten en lijnstukken.

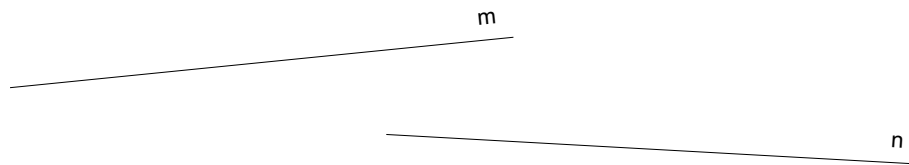
horizontale rechte c

verticale rechte d

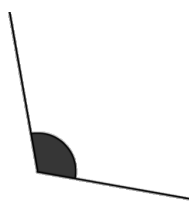
lijnstuk [AB] van 3 cm

Oefening 4: Teken de volgende lijnstukken.

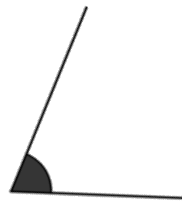
Teken op de rechte m het lijnstuk [VW] dat 3 cm lang is.
Teken op de rechte n het lijnstuk [XY] dat 5,5 cm lang is.



Oefening 5: Is het een scherpe, rechte of stompe hoek?



- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek



- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek



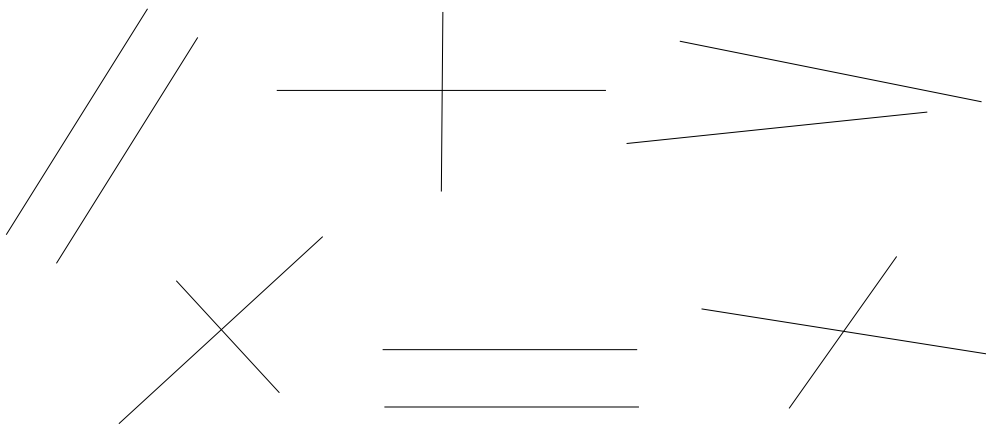
- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek

Werkbundel 2

LIJNEN, RECHTEN EN HOEKEN



Oefening 1: Kleur de evenwijdige rechten blauw en de loodrechte lijnen rood.



Oefening 2: Teken hieronder de volgende rechten en lijnstukken.

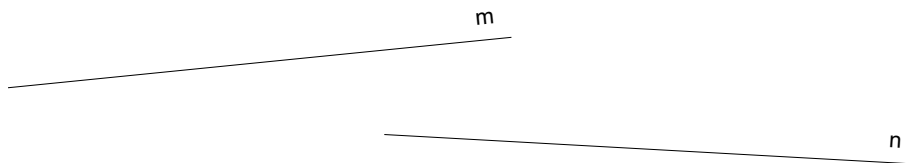
horizontale rechte c

verticale rechte d

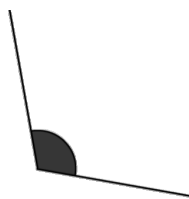
lijnstuk [AB] van 4,5 cm

Oefening 3: Teken de volgende lijnstukken.

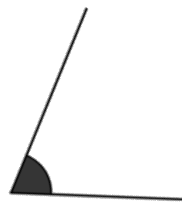
Teken op de rechte m het lijnstuk [VW] dat 3 cm lang is.
Teken op de rechte n het lijnstuk [XY] dat 5,5 cm lang is.



Oefening 4: Is het een scherpe, rechte of stompe hoek?



- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek



- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek



- een scherpe hoek
- een rechte hoek
- een stompe hoek

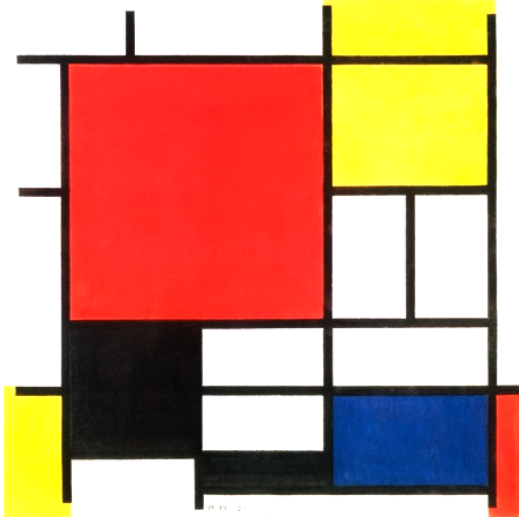
Oefening 5: Teken de gevraagde hoeken.

hoek $\hat{A}BC$ van 65°

hoek $\hat{D}EF$ van 130°

5.1.1.2 De diagonalen in vierkanten en rechthoeken.

DE DIAGONALEN IN VIERKANTEN EN RECHTHOEKEN	Het 4 ^{de} leerjaar
<p>Het vakgebied en het domein: Wiskunde – meetkunde</p>	
<p>De eindtermen (VKBaO)</p> <p>3.2 De leerlingen kunnen op basis van volgende eigenschappen de volgende meetkundige objecten herkennen en benoemen :</p> <p>a) in het vlak : punten, lijnen, hoeken en vlakke figuren (driehoeken, vierhoeken, cirkels); b) in de ruimte : veelvlakken (kubus, balk, piramide) en bol en cilinder.</p> <p>3.3 De leerlingen kunnen de symbolen van de loodrechte stand en van de evenwijdigheid lezen en noteren.</p> <p>3.4 De leerlingen kunnen de verschillende soorten hoeken classificeren en de verschillende soorten vierhoeken classificeren op grond van zijden en hoeken. Zij kunnen deze ook concreet vormgeven.</p> <p>5.4 De leerlingen zijn bereid zichzelf vragen te stellen over hun aanpak voor, tijdens en na het oplossen van een wiskundig probleem en willen op basis hiervan hun aanpak bijsturen.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>WDmk2 Inzicht verwerven in meetkundige objecten.</p> <p>WDlw2 Wiskundige kennis en vaardigheden efficiënt en met inzicht hanteren.</p> <p>WDlw3 Wiskundige problemen oplossen in betekenisvolle situaties binnen en buiten de klas en de redeneringen daarbij onderbouwen, vergelijken, bijsturen, weergeven en beoordelen.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p> <p>IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen inzien en verwoorden dat diagonalen verbindingen zijn tussen twee niet-openvolgende hoekpunten.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen de diagonalen in vierkanten en rechthoeken tekenen en hierbij de eigenschappen van de diagonalen onderzoeken en benoemen.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> * Het schilderij ‘Compositie met rood, geel, blauw en zwart’ van Piet Mondriaan * De werkbundels 	

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES	
Het schilderij	
De inzet in de les	<p>In deze wiskundeles wordt het schilderij 'Compositie met rood, geel, blauw en zwart' van de Nederlandse kunstschilder Piet Mondriaan geïntegreerd. Hij schilderde in zijn werk rechte horizontale en verticale lijnen waardoor het schilderij opgedeeld werd in gekleurde vlakken. Deze vlakken bestaan uit meetkundige figuren, zoals rechthoeken en vierhoeken. Aan de hand van dit schilderij wordt de leerstof rond de diagonalen in vierkanten en rechthoeken herhaald.</p> <p>De leerkracht bespreekt samen met de leerlingen de verschillende vierhoeken in het schilderij. De leerlingen benoemen deze vierhoeken met de meest passende naam als vierkant of rechthoek. De leerlingen tekenen in een aantal vierhoeken de diagonalen en benoemen hierbij hun eigenschappen. De criteria wordt ook op het bord genoteerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Zijn de diagonalen even lang? * Staan de diagonalen loodrecht op elkaar? * Snijden de diagonalen elkaar middendoor? <p>Na de klassikale inoefening maken de leerlingen een aantal oefeningen in hun werkbundel. Bij de eerste oefening tekenen de leerlingen de diagonalen in de gegeven vierkanten en rechthoeken. Bij de tweede oefening gaan de leerlingen ook de diagonalen tekenen, maar daarbij ook de juiste eigenschappen van de diagonalen aanduiden.</p> <p><i>Differentiatie:</i> Voor de leerlingen met een hogere leerstatus is er een werkbundel voorzien met meer uitdagende oefeningen.</p>

<p>Bordschema</p>	<div data-bbox="671 349 1197 869" data-label="Image"> <p>The diagram is a square board with a grid of black lines. The grid is composed of 3 vertical lines and 3 horizontal lines, creating a 2x2 grid of larger squares. The top-left square is red with a white diagonal cross. The top-right square is yellow with a white diagonal cross. The bottom-left square is black with a white diagonal cross. The bottom-right square is blue with a white diagonal cross. There are also smaller colored rectangles: a yellow one at the top right, a black one at the bottom left, and a red one at the bottom right. The diagonal crosses are all white and appear to be of equal length.</p> </div> <div data-bbox="659 931 1211 1072" data-label="Text"> <p>Zijn de diagonalen even lang? Staan de diagonalen loodrecht op elkaar? Snijden de diagonalen elkaar middendoor?</p> </div>
--------------------------	---

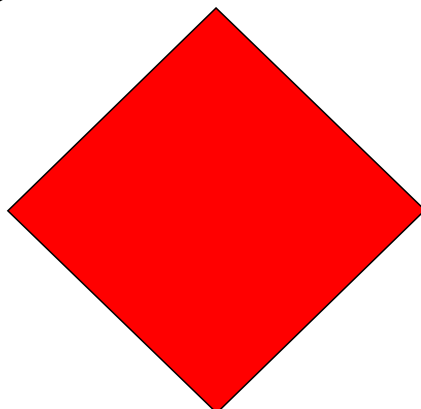
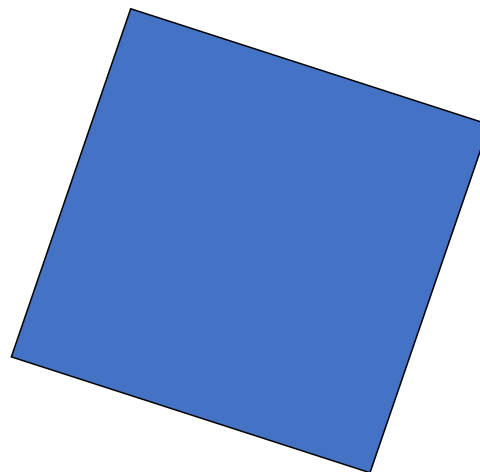
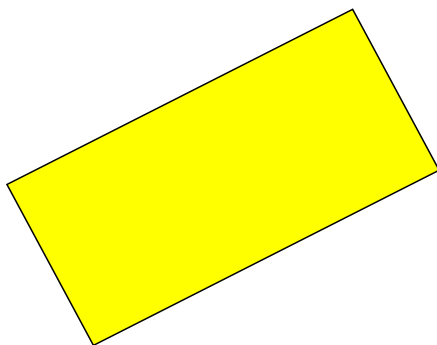
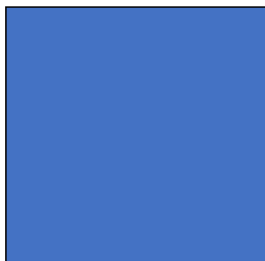
Bijlagen

Werkbundel 1

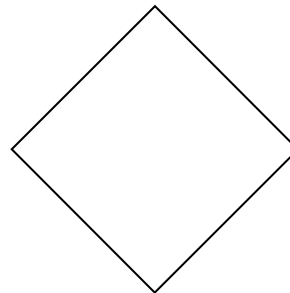
Naam:

DE DIAGONALEN IN VIERKANTEN EN RECHTHOEKEN

Oefening 1: Teken de diagonalen in de onderstaande vierkanten en rechthoeken.

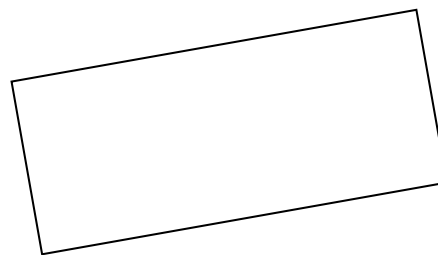
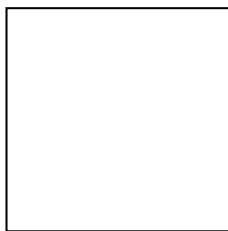


Oefening 2: Teken de diagonalen en kruis aan wat past.



- De diagonalen zijn even lang.
- De diagonalen zijn niet even lang.
- De diagonalen snijden elkaar loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar niet-loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar middendoor.
- De diagonalen snijden elkaar niet-middendoor.

- De diagonalen zijn even lang.
- De diagonalen zijn niet even lang.
- De diagonalen snijden elkaar loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar niet-loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar middendoor.
- De diagonalen snijden elkaar niet-middendoor.



- De diagonalen zijn even lang.
- De diagonalen zijn niet even lang.
- De diagonalen snijden elkaar loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar niet-loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar middendoor.
- De diagonalen snijden elkaar niet-middendoor.

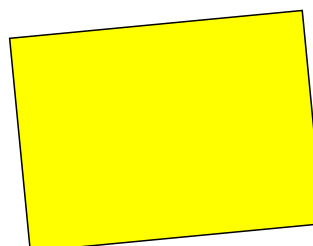
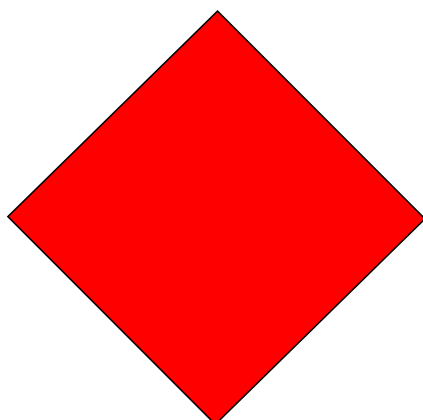
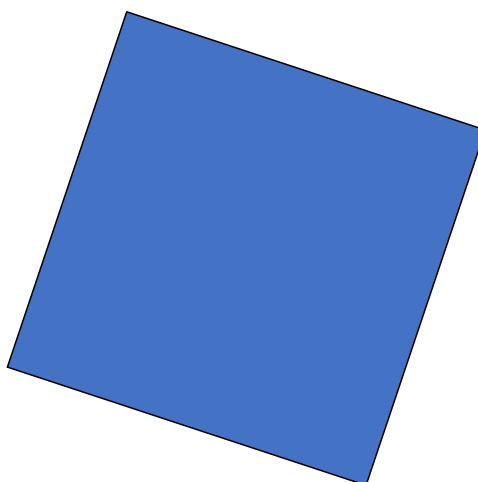
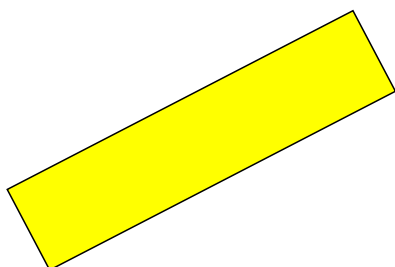
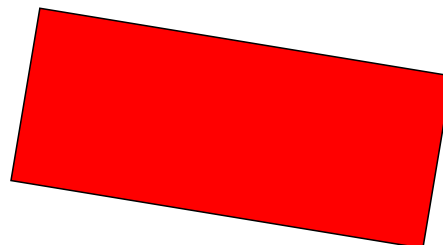
- De diagonalen zijn even lang.
- De diagonalen zijn niet even lang.
- De diagonalen snijden elkaar loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar niet-loodrecht.
- De diagonalen snijden elkaar middendoor.
- De diagonalen snijden elkaar niet-middendoor.

Werkbundel 2

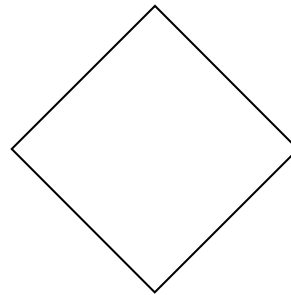
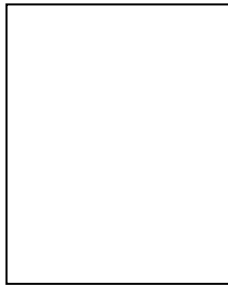
Naam:

DE DIAGONALEN IN VIERKANTEN EN RECHTHOEKEN

Oefening 1: Teken de diagonalen in de onderstaande vierkanten en rechthoeken.

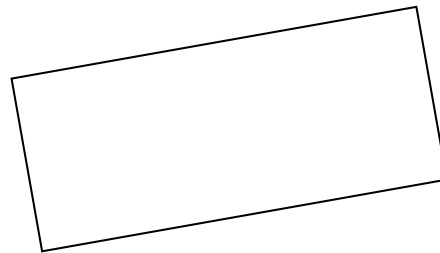
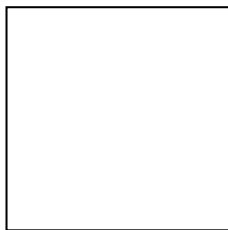


Oefening 2: Teken de diagonalen in de onderstaande vierhoeken en noteer de eigenschappen van deze diagonalen.



.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....



.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

5.1.2 De lesfiches van Nederlands

5.1.2.1 Nederlandse spreekwoorden

NEDERLANDSE SPREEKWOORDEN	Het 4 ^{de} leerjaar
<p>Het vakgebied en het domein: Nederlands – taalbeschouwing</p>	
<p>De eindtermen (VKBaO)</p> <p>2.5 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze: vragen van de leerkracht in verband met een behandeld onderwerp beantwoorden.</p> <p>4.1 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = kopiëren) overzichten, aantekeningen, mededelingen op- en overschrijven.</p> <p>4.8 De leerlingen ontwikkelen bij het realiseren van de eindtermen voor spreken, luisteren, lezen en schrijven de volgende attitudes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - luister-, spreek-, lees- en schrijfbereidheid; - plezier in luisteren, spreken, lezen en schrijven; - bereidheid tot nadenken over het eigen luister-, spreek-, lees- en schrijfgedrag; - bereidheid tot het naleven van luister-, spreek-, lees-, en schrijfconventies; - weerbaarheid. <p>5.3 De leerlingen kunnen bij de eindtermen luisteren, lezen, spreken en schrijven de volgende strategieën inzetten: tijdens het luisteren, lezen, spreken en schrijven hun aandacht behouden voor het bereiken van het doel.</p> <p>6.5 Met het oog op doeltreffende communicatie kunnen de leerlingen in voor hen relevante en concrete taalgebruikssituaties en op hun niveau bij de eindtermen Nederlands reflecteren op een aantal aspecten van het taalsysteem met betrekking tot:</p> <ul style="list-style-type: none"> - klanken, woorden, zinnen, teksten; - spellingvormen; - betekenissen. 	
<p>De leerplandoelen</p> <p>TOtg1 Plezier beleven aan taal en het spelen met taal.</p> <p>TOtg4 Mondeling en schriftelijk willen en durven communiceren en het nut daarvan inzien.</p> <p>TOtg5 Bereid zijn om taal correct, verzorgd en gepast te gebruiken.</p> <p>TOmn1 Een mondelinge boodschap verwerken.</p> <p>TOmn2 Een mondelinge boodschap overbrengen.</p> <p>TOsn3 Een schriftelijke boodschap overbrengen.</p> <p>TOtn1 Nadenken over taalgebruik en de belangrijkste factoren van een communicatieve situatie. Daarbij taalbeschouwelijke termen gebruiken.</p>	

IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties.

IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.

De lesdoelen

Lesdoel 1: De leerlingen kunnen de betekenis van spreekwoorden opzoeken in een woordenboek aan de hand van de gegeven sleutelwoorden.

Het benodigde materiaal

- * Het schilderij 'Nederlandse spreekwoorden' van Pieter Bruegel de Oude
- * De digitale oefening: https://www.spreekwoord.nl/pieter_brueghel/brueghel_afbeelding.php
- * De werkbundels
- * De woordenboeken

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les

In deze les Nederlands wordt het schilderij 'Nederlandse spreekwoorden' van de Brabantse kunstschilder Pieter Bruegel de Oude geïntegreerd. Op het schilderij staan wel meer dan 125 Nederlandse spreekwoorden en zegswijzen afgebeeld die in de 16^e eeuw gangbaar waren. Sommige van deze spreekwoorden worden vandaag de dag nog gebruikt. Tijdens deze les maken de leerlingen kennis met een aantal bekende spreekwoorden uit het schilderij en leren ze hoe ze deze spreekwoorden kunnen opzoeken in het woordenboek.

	<p>Aan de hand van de digitale oefening (zie URL) worden de verschillende spreekwoorden in het schilderij besproken. De leerlingen mogen vertellen wat ze allemaal zien in het schilderij en of ze al enkele spreekwoorden herkennen. Na de kennismaking met het schilderij, maken de leerlingen een aantal oefeningen in hun werkbundel. Bij de eerste oefening zoeken ze aan de hand van de gegeven sleutelwoorden de spreekwoorden op in het woordenboek. Bij de tweede oefening verbinden ze, eventueel ook met behulp van een woordenboek, de spreekwoorden met hun juiste betekenis.</p> <p><i>Differentiatie:</i> Voor de leerlingen met een hogere leerstatus is er een werkbundel voorzien met meer uitdagende oefeningen.</p>
--	---

Bijlagen

Werkbundel 1



NEDERLANDSE SPREEKWOORDEN



Oefening 1: Zoek de spreekwoorden op in het woordenboek aan de hand van de gegeven sleutelwoorden.

17 (muur + hoofd)

Het spreekwoord:

De betekenis:

33 (kolen + zitten)

Het spreekwoord:

De betekenis:

43 (eind + trekken)

Het spreekwoord:

De betekenis:

44 (stok + wielen)

Het spreekwoord:

De betekenis:

54 (mand + vallen)

Het spreekwoord:

De betekenis:

Oefening 2: Verbind het spreekwoord steeds met de juiste betekenis.



Waar rook is, is vuur. (98)	○	○	Ze kan iedereen de baas.
Een oogje in het zeil houden. (107)	○	○	Geld verspillen of aan nutteloze dingen uitgeven.
Twee vliegen in één klap slaan. (95)	○	○	Te laat komen, zijn kans verkeken hebben.
Al zijn pijlen in één keer verschieten. (89)	○	○	Er is niets zonder oorzaak.
Geld in het water gooien. (62)	○	○	Honger hebben.
Achter het net vissen. (67)	○	○	Op iets of iemand toezien, ergens over waken.
Zij zou de duivel op een kussen binden. (1)	○	○	Twee voordelen in één keer behalen.
Hij ziet de beren dansen. (103)	○	○	Alles ineens doen, niets voor later bewaren.

Werkbundel 2



NEDERLANDSE SPREEKWOORDEN



Oefening 1: Zoek de spreekwoorden op in het woordenboek aan de hand van de gegeven sleutelwoorden.

17 (muur + hoofd)

Het spreekwoord:

De betekenis:

33 (kolen + zitten)

Het spreekwoord:

De betekenis:

43 (eind + trekken)

Het spreekwoord:

De betekenis:

44 (stok + wielen)

Het spreekwoord:

De betekenis:

54 (mand + vallen)

Het spreekwoord:

De betekenis:

Oefening 2: Zoek onderstaande spreekwoorden op in het woordenboek. Onderstreep in elk spreekwoord het sleutelwoord.



89 Al zijn pijlen in één keer verschieten.

De betekenis:

67 Achter het net vissen.

De betekenis:

1 Zij zou de duivel op een kussen binden.

De betekenis:

103 Hij ziet de beren dansen.

De betekenis:

Oefening 3: Deze spreekwoorden uit het schilderij hoor je tegenwoordig niet meer zo vaak. Wat zouden deze spreekwoorden kunnen betekenen, volgens jou?



Twee honden aan eenen beene,
si draghen seldom wel overeene.

.....
.....




Zijn huik naar de wind hangen.

.....
.....

5.1.2.2 Een verhaal schrijven bij het kunstwerk 'De Schreeuw'.

EEN VERHAAL SCHRIJVEN BIJ HET KUNSTWERK 'DE SCHREEUW'	Het 4 ^{de} leerjaar
<p>Het vakgebied en het domein: Nederlands – stellen</p>	
<p>De eindtermen (VKBaO)</p> <p>4.1 De leerlingen kunnen (niveau = kopiëren) overzichten, aantekeningen, mededelingen op- en overschrijven.</p> <p>5.2 De leerlingen kunnen bij de eindtermen luisteren, lezen, spreken en schrijven de volgende strategieën inzetten: hun manier van luisteren, lezen, spreken en schrijven afstemmen op het luister-, lees-, spreek- en schrijfdoel, en voor spreken en schrijven ook op de luisteraar of lezer.</p> <p>5.3 De leerlingen kunnen bij de eindtermen luisteren, lezen, spreken en schrijven de volgende strategieën inzetten: tijdens het luisteren, lezen, spreken en schrijven hun aandacht behouden voor het bereiken van het doel.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>TOsn3 Een schriftelijke boodschap overbrengen.</p> <p>TOsn4 Bij het schrijven aandacht besteden aan zins- en tekststructuur, lay-out en beeldende elementen, leesbaarheid, spelling en interpunctie.</p> <p>TOtg1 Plezier beleven aan taal en het spelen met taal.</p> <p>TOtg5 Bereid zijn om taal correct, verzorgd en gepast te gebruiken.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen aan de hand van het schilderij 'De Schreeuw' een creatief verhaal schrijven.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen de juiste structuur aanbrengen in hun verhaal aan de hand van het gegeven stappenplan.</p> <p>Lesdoel 3: De leerlingen kunnen tijdens het schrijven van het verhaal rekening houden met het passend gebruik van hoofdletters en leestekens.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> * Het schilderij 'De Schreeuw' van Edvard Munch * De werkbundels en schrijfbladeren (zie in de bijlagen) * De woordenboeken 	

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES	
Het schilderij	
De inzet in de les	<p>In deze les Nederlands wordt het schilderij 'De Schreeuw' van de Noorse kunstschilder Edvard Munch geïntegreerd. Munch wilde in zijn schilderij zijn emoties en gevoelens weergeven. Zo komt angst nadrukkelijk naar voor in zijn werk. Gebaseerd op dit schilderij, gaan de leerlingen een spannend verhaal schrijven.</p> <p>Om hun creativiteit en verbeelding te prikkelen, gaan de leerlingen eerst brainstormen rond het schilderij. In de werkbundel maken ze een aantal oefeningen waarbij ze ideeën kunnen opdoen voor het schrijven van hun verhaal. (zie bijlagen) Bij de eerste oefening noteren de leerlingen rond de wolk wat ze allemaal zien op het schilderij en hoe ze zich voelen wanneer ze naar het schilderij kijken. Deze oefening kan eventueel ook klassikaal gemaakt worden aan het bord. Bij de tweede oefening kunnen de leerlingen alvast nadenken over de personages in hun verhaal en waar en wanneer het verhaal zich zal afspelen.</p> <p>Na het maken van de oefeningen in hun werkbundel, kunnen ze starten met het schrijven van hun verhaal. In de werkbundel is een bladzijde voorzien waar de leerlingen hun kladversie kunnen noteren. Bij twijfel over de juiste schrijfwijze van een woord, kunnen de leerlingen gebruik maken van een woordenboek. Tot slot bedenken de leerlingen ook een passende titel voor hun verhaal.</p> <p>Om de les af te sluiten, mogen de leerlingen hun verhaal aan elkaar voorlezen en volgt er een korte evaluatie.</p>

Bijlagen

De werkbundel

Naam:

EEN VERHAAL SCHRIJVEN BIJ HET KUNSTWERK

Opdracht 1: Wat zie je allemaal op het schilderij? Waaraan doet het schilderij jou denken?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

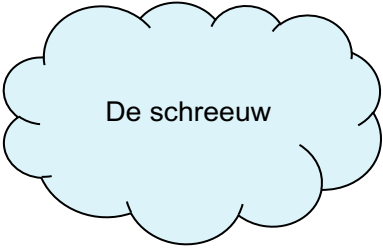
.....

.....

.....

.....

.....



Opdracht 2: Weet jij al waar en wanneer het verhaal zich afspeelt en wie de personages zijn?



De personages?

.....

.....

.....

.....

Waar en wanneer?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....



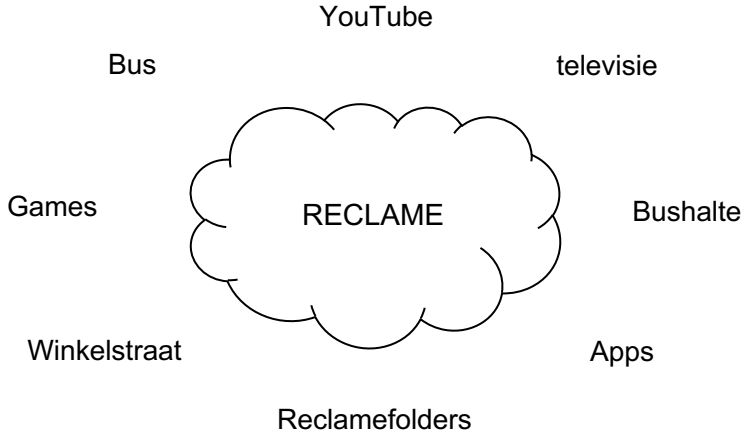

Heb je gelet op de hoofdletters en de leestekens?
Heb je de moeilijke woorden gecontroleerd?

5.1.3 De lesfiches van mens en maatschappij

5.1.3.1 De invloed van reclame

DE INVLOED VAN RECLAME	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Mens en maatschappij – maatschappij	
De eindtermen (VVKBaO) 2.5. De leerlingen beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de reclame en de media.	
De leerplandoelen OWsa2 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen in hun levensonderhoud voorzien. OWsa3 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt. OWsa5 De ongelijke verdeling van welvaart en het onderscheid tussen welvaart en welzijn onderzoeken en illustreren en solidariteit waarderen. IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven. IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties. IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.	
De lesdoelen Lesdoel 1: De leerlingen kunnen opnoemen waar je overal reclame kan tegenkomen. Lesdoel 2: De leerlingen kunnen inzien en verwoorden dat reclame bedoeld is om mensen te verleiden om iets te kopen.	
Het benodigde materiaal * Het schilderij 'Het melkmeisje' van Johannes Vermeer. * Het reclamefilmpje: https://www.youtube.com/watch?v=Y6Vbe0-8oY * De werkbladen	

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES	
Het schilderij	
De inzet in de les	<p>In deze les mens en maatschappij wordt het schilderij 'Het melkmeisje' van de Hollandse kunstschilder Johannes Vermeer geïntegreerd. Op het schilderij schenkt een dienstmeisje melk uit haar kan, waaraan het schilderij haar naam te danken heeft. 'Het melkmeisje' is al sinds 1973 het beeldmerk van de zuivelproducten van La Laitière. Het bekende melkmeisje zien we dus vaak voorbijkomen in reclamespots van Nestlé. Aan de hand van het schilderij leren de leerlingen over de verschillende soorten reclame en de invloed van reclame op ons koopgedrag.</p> <p>De leerlingen mogen aan elkaar vertellen waar ze al eens reclame zijn tegengekomen, zoals bijvoorbeeld op de televisie, op YouTube, op een bus, in reclamefolders enzoverder. De leerlingen mogen een aantal voorbeelden noteren rond de woordwolk op het bord. Nadien vullen ze ook een aantal voorbeelden in bij de eerste oefening op hun werkblad.</p> <p>De leerkracht toont aan de leerlingen het bekende reclamefilmpje van de chocomousse van La Laitière. Na het bekijken van het reclamefilmpje vertellen de leerlingen wat ze allemaal te weten gekomen zijn over de chocomousse. In de reclamespot wordt de chocomousse van La Laitière omschreven als "een lekkere en smeuiëge mousse, gemaakt van échte Belgische chocolade". Hieruit kunnen de leerlingen afleiden dat reclame bedoeld is om de mensen te verleiden om iets te kopen.</p> <p>Om de les af te sluiten, mogen de leerlingen hun ervaringen met reclame met elkaar delen. Zouden ze iets kopen dat ze vaak zien op de televisie, maar veel duurder is dan een ander merk? Hebben ze onlangs nog iets gekocht dat in de reclame was? Wat heeft ervoor gezorgd dat ze het gekocht hebben?</p>

<p>Bordschema 1</p>	 <p>YouTube</p> <p>Bus</p> <p>televisie</p> <p>Games</p> <p>RECLAME</p> <p>Bushalte</p> <p>Winkelstraat</p> <p>Apps</p> <p>Reclamefolders</p>
<p>Bordschema 1</p>	 <p>The Milkmaid (Johannes Vermeer)</p> <p>Nestlé la Laitière advertisement</p>

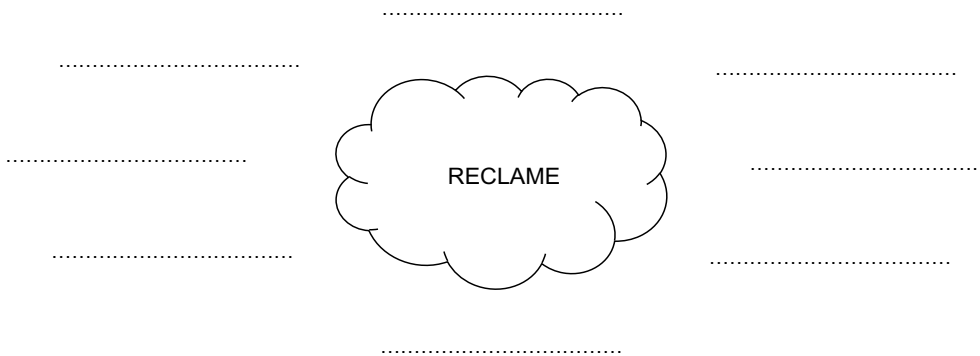
Bijlagen

Het werkblad

Naam:

DE INVLOED VAN RECLAME

Oefening 1: Waar kom je overal reclame tegen? Vul de woordspin aan.



Oefening 2: Bekijk het reclamefilmpje van La Laitière en beantwoord de volgende vragen.



Wat ben je te weten gekomen over het product?

.....
.....

Wat is het doel van dit reclamefilmpje?

.....
.....

Oefening 3: Zou jij iets kopen dat je vaak ziet op de televisie, maar veel duurder is?

.....
.....

5.1.3.2 Filosoferen

FILOSOFEREN	Het 4 ^{de} leerjaar
<p>Het vakgebied en het domein: Mens en maatschappij – mens</p>	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>1.1. De leerlingen drukken in een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uit.</p> <p>1.2. De leerlingen kunnen beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.</p> <p>1.4. De leerlingen kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen, erover praten en aangeven dat deze op elkaar inspelen.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>SErv4 Bewust sociale rollen opnemen die zowel het individueel als het groepsbelang ten goede komen in diverse situaties en contexten.</p> <p>SErv5 Oplossingsgericht omgaan met conflictsituaties, in respect voor zichzelf en de ander(en).</p> <p>SEgb1 Gevoelens en behoeften bij zichzelf en anderen beleven, aanvaarden, herkennen en in taal uitdrukken.</p> <p>SEiv1 Zich inleven in anderen, andere standpunten en situaties, zonder de eigen identiteit te verliezen.</p> <p>SEiv2 De eigenheid en grenzen van anderen respecteren.</p> <p>SEiv3 In het eigen gedrag rekening houden met de gevoelens en de behoeften van anderen zonder zichzelf te verliezen.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen aan de hand van de schilderwerken filosoferen rond maatschappelijk onderwerpen en hierbij hun gedachten en gevoelens verwoorden.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen in groepsverband een spel spelen en hierbij waardering en respect naar elkaar tonen.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> * Het schilderij 'Meisje met ballon' van Banksy * Het schilderij 'Bloemengooier' van Banksy * Het bordspel en de kaartjes 	

DE SCHILDERIJEN INTEGREREN IN DE LES

De schilderijen



De inzet in de les

In deze les van mens en maatschappij worden de bekende graffitiwerken 'Meisje met ballon' en 'Bloemengooier' van de Britse kunstenaar Banksy geïntegreerd. Banksy gebruikt zijn kunstwerken als communicatiemiddel. In zijn werken komen maatschappelijke onderwerpen voor, zoals religie, oorlog en politiek. Met zijn kunst wil hij mensen uitdagen om rond deze thema's na te denken.

Op de muurschildering 'Meisje met ballon' zien we een meisje met een hartjesballon. De ballon verwijst hier naar onschuld, liefde en hoop. Op de het schilderwerk 'bloemengooier' zien we een vechtende protestant. In zijn handen is een bos bloemen te zien, waar normaal gesproken een wapen zou liggen. De bloemen staan hier symbool voor de vrede.

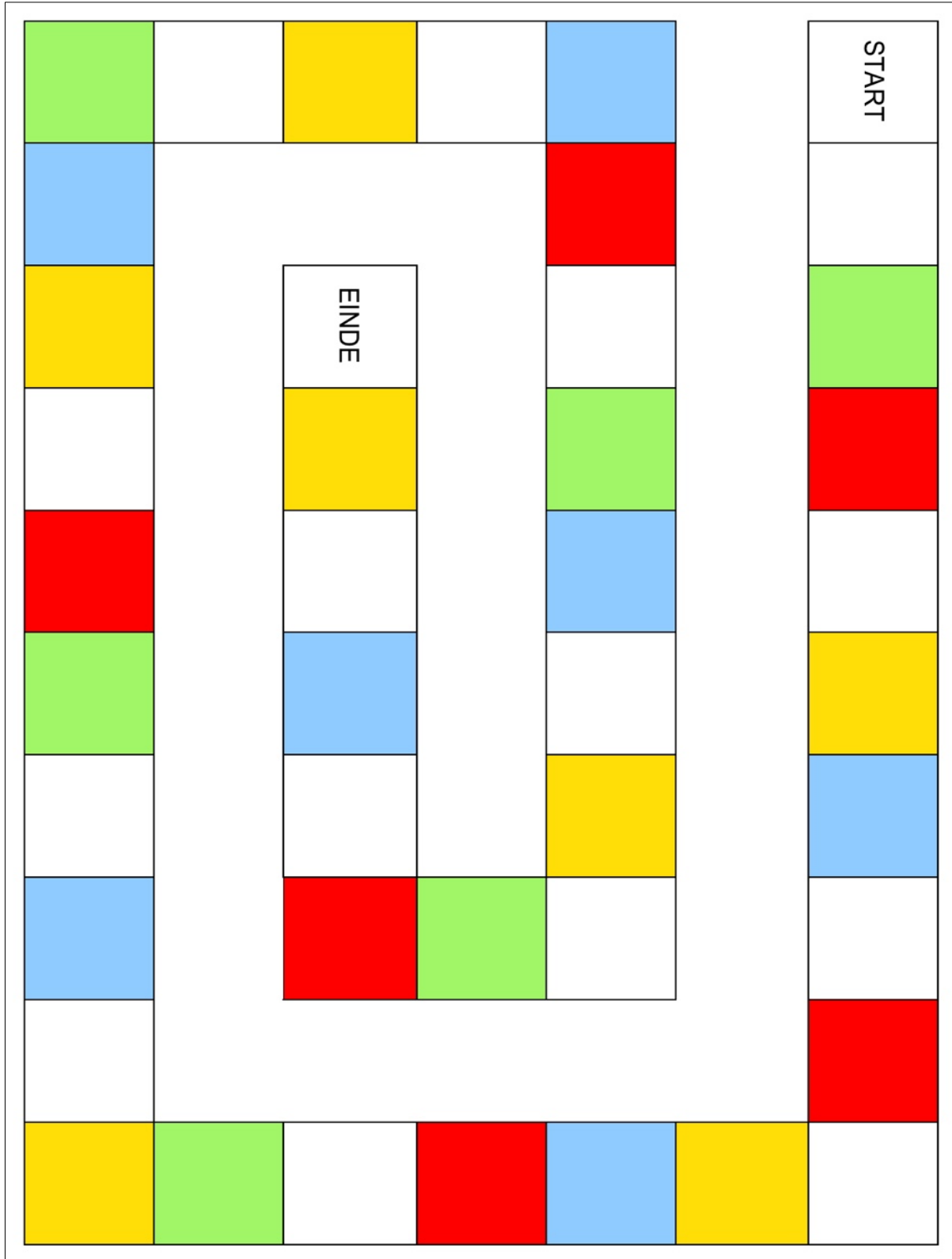
Aan de hand van deze kunstwerken gaan de leerlingen filosoferen rond maatschappelijke onderwerpen, zoals oorlog, vrede en vriendschap. De leerkracht voert met de leerlingen een onderwijsleergesprek. Ze krijgen de kans om hun mening, gedachten en gevoelens rond deze onderwerpen met elkaar te delen.

Hierna gaan de leerlingen in groepsverband een spel spelen. Ieder groepje krijgt een spelbord. Wanneer de leerlingen met hun pion op een gekleurd vakje terechtkomen, nemen ze kaartje. Hierop staat een denkvraag, doe-vraag, open vraag of keuzevraag. Aan de hand van de vragen gaan de leerlingen filosoferen rond het thema 'vriendschap'.

Om de les af te sluiten, volgt er nog een korte evaluatie. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen wat ze allemaal bijgeleerd hebben en hoe het spelen van het spel verlopen was.

Bijlagen

Het spelbord



De denkvragen

Je ziet twee vrienden ruziemaken op de speelplaats. Wat doe je?	Als je een probleem in de wereld zou kunnen oplossen. Wat zou dat dan zijn? Waarom?	Wat doe je als je iemand ziet stelen in de winkel?
Je fietst naar school. Onderweg zie je een klasgenoot met een lekke band. Wat doe je?	Op de speelplaats staat een leerling alleen. Andere leerlingen nemen zijn boekentas af. Wat doe je?	Je ziet iemand helemaal alleen op de speelplaats staan. Wat doe je?
Wanneer was de laatste keer dat je iemand geholpen hebt, zonder dat dit werd gevraagd?	Als iemand een fout maakt, mag ik daar wel eens mee lachen.	Iemand vertelt iets persoonlijk aan mij. Dan mag ik het doorvertellen aan mijn vriendin.

De doe-vragen

Geef iemand van je groep een knuffel.	Geef iemand van je groep een high five.	Vertel iets liefs over je linkerbuur.
Vertel iets liefs over je rechterbuur.	Zing stilletjes met je groep het liedje 'vrolijke vrienden'.	Geef iemand van je groep een complimentje.
Vertel iets lief tegen de persoon tegenover jou.	Vertel aan iemand van je groep dat je het leuk vindt om vrienden te zijn.	Vertel aan iemand in je groep waar hij of zij goed in is.

De open vragen

Wat zouden vrienden volgens jou elkaar nooit aandoen?	Hoe los jij een ruzie op met een vriend?	Wat zou je in de wereld willen veranderen?
Vind jij het gemakkelijk om een vriend of vriendin te vergeven?	Maakt ruzie jou verdrietig?	Met wie heb je weleens ruzie?
Waarover heb je weleens ruzie?	Vind jij vriendschap belangrijk en waarom?	Wat zijn eigenschappen van een goede vriend?

De keuzevragen

Een hele vriendengroep of één beste vriend?	In groep zijn of alleen zijn?	Samenwerken of alleen werken?
Ruzie vermijden of zeggen wat je denkt?	Complimenten geven of krijgen?	Geheimen met elkaar delen of persoonlijke zaken voor jezelf houden?
Iets lekkers delen of het zelf opeten?	Je vriend verdedigen of weglopen?	Vriendschap of ruzie?

5.1.4 De lesfiches van wetenschappen en techniek

5.1.4.1 De voedingsdriehoek en bewegingsdriehoek

DE VOEDINGSDRIEHOEK EN BEWEGINGSDRIEHOEK	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Wetenschappen en techniek – gezondheid	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>1.17. De leerlingen kunnen gezonde en ongezonde levensgewoonten in verband brengen met wat ze weten over het functioneren van het eigen lichaam.</p> <p>1.19. De leerlingen beseffen dat het nemen van voorzorgen de kans op ziekten en ongevallen vermindert.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>OWna3 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen voor hun levensbehoeften sterk afhankelijk zijn van de natuur.</p> <p>OWna4 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe levende organismen groeien en zich voortplanten.</p> <p>OWbc4 Weten waarom men zelf of anderen participeren aan de bewegingscultuur.</p> <p>IVgv3 Bereid zijn steun te vragen en/of te geven om de eigen gezondheid en veiligheid, en die van anderen te bewaken.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p> <p>IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen aan de hand van het schilderij 'Luilekkerland' voedingsmiddelen juist sorteren in de voedingsdriehoek.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen aan de hand van de bewegingsdriehoek verwoorden welke bewegingsactiviteiten bijdragen aan een goede gezondheid.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> * Het schilderij 'Luilekkerland' van Pieter Bruegel de Oude. * De voedingsdriehoek en de bewegingsdriehoek * De werkbladen 	

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les

In deze les van wetenschappen en techniek wordt het bekende schilderij 'Luilekkerland' van de Brabantse kunstschilder Pieter Bruegel de Oude geïntegreerd. Het schilderij beeldt de toestand af in een utopisch land waar alles kan en mag. In de middeleeuwen waren er veel arme mensen. Om elkaar te troosten, vertelden ze elkaar verhalen over Luilekkerland. In Luilekkerland groeien de pannenkoeken aan de bomen, zijn de rivieren van limonade en mag je de hele dag lanterfant in de zon.

Aan de hand van dit schilderij maken de leerlingen kennis met de nieuwe voedingsdriehoek en de bewegingsdriehoek. De leerlingen krijgen een werkblad met daarop een lege voedingsdriehoek. In de voedingsdriehoek gaan de leerlingen de verschillende voedingsmiddelen sorteren die ze kunnen terugvinden in het schilderij 'Luilekkerland'. Enkele voorbeelden van voedingsmiddelen op het schilderij zijn:

- * Rivieren van limonade
- * Een varken en gebraden kip
- * Taart en gebak
- * Pannenkoeken
- * Eieren
- * Brood

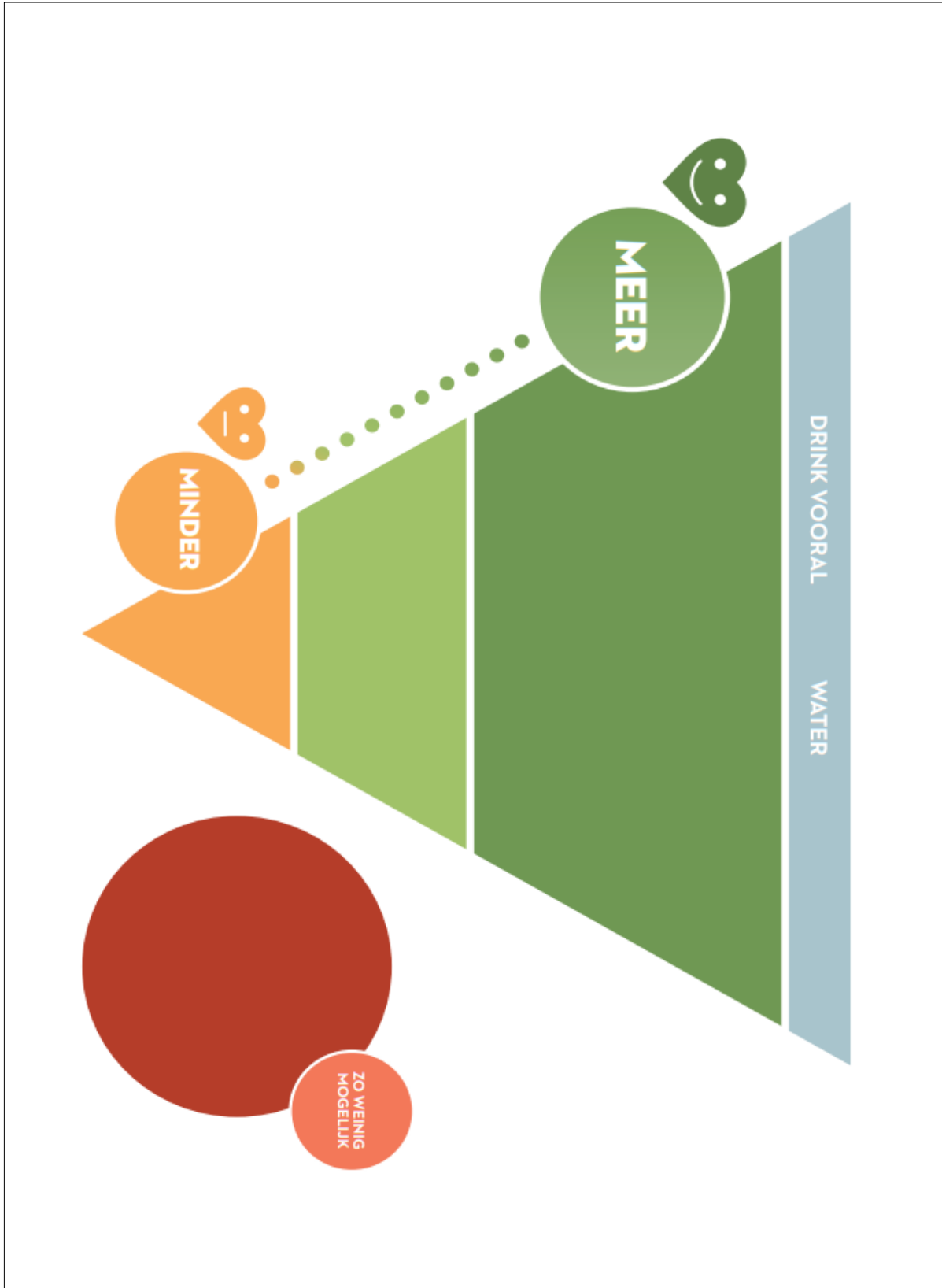
Wanneer een voedingsmiddel uit het schilderij minder duidelijk is, mogen de leerlingen hier hun eigen interpretatie aan geven. De voedingsdriehoek kan ook verder aangevuld worden met eigen voorbeelden of voedingsmiddelen uit reclamefolders en/of weekbladen. Aan de hand van het schilderij ontdekken de leerlingen welke voedingsmiddelen gezond zijn en welke voedingsmiddelen ze beter kunnen vermijden.

In deze les wordt ook de nieuwe bewegingsdriehoek geïntroduceerd. In Luilekkerland moesten de mensen niet werken. Ze mochten er de hele dag luiëren onder de bomen. Aan de hand van de bewegingsdriehoek ondervinden de leerlingen dat, naast gezonde voeding, voldoende beweging ook belangrijk is voor onze gezondheid. De leerlingen ontdekken welke bewegingsactiviteiten je dagelijks kan doen om een optimale gezondheid te bekomen.

<p>Bordschema 1</p>	
<p>Bordschema 2</p>	

Bijlagen

Het werkblad



5.1.4.2 Kleuren maken

KLEUREN MAKEN	Het 4 ^{de} leerjaar
<p>Het vakgebied en het domein: Wetenschappen en techniek – techniek</p>	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>2.1. De leerlingen kunnen van technische systemen uit hun omgeving zeggen uit welke materialen of grondstoffen ze gemaakt zijn.</p> <p>2.2. De leerlingen kunnen specifieke functies van onderdelen bij eenvoudige technische systemen onderzoeken door middel van hanteren, monteren of demonteren.</p> <p>2.5. De leerlingen kunnen illustreren dat technische systemen evolueren en verbeteren.</p> <p>2.7. De leerlingen kunnen in concrete ervaringen stappen van het technisch proces herkennen (het probleem stellen, oplossingen ontwikkelen, maken, in gebruik nemen, evalueren).</p> <p>2.9. De leerlingen kunnen een probleem, ontstaan vanuit een behoefte, technisch oplossen door verschillende stappen van het technisch proces te doorlopen.</p> <p>2.13. De leerlingen kunnen een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uitvoeren.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>OWte1 Ervaren, onderzoeken en vaststellen hoe eenvoudige technische systemen gemaakt zijn van grondstoffen , ingrediënten, materialen en/of onderdelen.</p> <p>OWte2 Onderzoeken en illustreren volgens welke technische principes en natuurlijke verschijnselen eenvoudige technische systemen gemaakt zijn.</p> <p>OWte6 In de toepassingsgebieden van techniek eenvoudige technische systemen, het technisch proces , hulpmiddelen en keuzes herkennen.</p> <p>IVoc3 Onderzoeksvragen formuleren, naar een antwoord zoeken en bevindingen formuleren.</p> <p>IVoc4 Alleen en met anderen kritisch reflecteren op ervaringen en bevindingen en daaruit leren.</p> <p>SErv3 Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel.</p> <p>IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen aan de hand van het stappenplan en het benodigde materiaal oranje, rode en bruine verf maken.</p>	

Het benodigde materiaal

- * Een afbeelding van de grottschilderingen in Lascaux, Frankrijk
- * De instructiefiches
- * Verfpotjes, mengkommen, gardes en lepels
- * Kurkuma poeder, paprikapoeder en chocoladepoeder
- * Een aantal citroenen, een pak bloem en een pak zout

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les

Tijdens deze techniekles maken de leerlingen kennis met schilderkunst uit de prehistorie. De leerkracht toont een afbeelding aan de leerlingen van een bekende grottschildering in de grotten van Lascaux. Aan de hand van deze grottschildering ontdekken de leerlingen dat de mensen vroeger schilderden met aardkleuren als rood, bruin, oranje, zwart en wit. Deze kleuren werden gemaakt met pigmenten uit de natuur. Zo werd rode en bruine verf gemaakt van gekleurde aarde en zwarte verf van verbrand hout. Om witte verf te maken, maalden ze gevonden krijt of dierenbotten fijn tot poeder. Door deze kleuren te mengen met water, speeksel of vet van dieren maakten ze smeerbare verf.

Tijdens deze techniekles gaan de leerlingen ook proberen verf te maken met natuurlijke ingrediënten. De leerlingen worden ingedeeld in kleine groepjes en maken aan de hand van de instructiefiches oranje, rode of bruine verf (zie bijlage). Deze verf kan naderhand eventueel ook nog gebruikt worden tijdens een beeldles.

Om de les af te sluiten, volgt er een korte evaluatie. De groepjes mogen aan elkaar vertellen wat ze van de activiteit vonden en of het maken van de verf goed gelukt is.

Bijlagen

Instructiefiche 1

HOE MAAK JE ORANJE VERF?



Wat heb je nodig?

- ✓ Een mengkom
- ✓ Twee verfpotjes
- ✓ 150 gram bloem
- ✓ 150 ml koud water
- ✓ 200 ml warm water
- ✓ 2 eetlepels zout
- ✓ Een beetje citroensap
- ✓ Kurkumapoeder



Hoe maak je de oranje verf?

* STAP 1

Meng 150 gram bloem, 200 ml warm water en 150 ml koud water samen in de mengkom. Klop alles goed door elkaar zodat er geen klontjes in je verf komen.

* STAP 2

Voeg nu één eetlepel kurkumapoeder bij de verf. Door het poeder krijgt de verf een mooie oranje kleur. Meng alles goed door elkaar.

* STAP 3

Voeg 2 eetlepels zout en een paar druppels citroensap bij de verf en meng alles goed. Verdeel nu de oranje verf over de twee verfpotjes.

Instructiefiche 2

HOE MAAK JE BRUINE VERF?



Wat heb je nodig?

- ✓ Een mengkom
- ✓ Twee verfpotjes
- ✓ 150 gram bloem
- ✓ 150 ml koud water
- ✓ 200 ml warm water
- ✓ 2 eetlepels zout
- ✓ Een beetje citroensap
- ✓ Chocoladepoeder



Hoe maak je de bruine verf?

* STAP 1

Meng 150 gram bloem, 200 ml warm water en 150 ml koud water samen in de mengkom. Klop alles goed door elkaar zodat er geen klontjes in je verf komen.

* STAP 2

Voeg nu één eetlepel chocoladepoeder bij de verf. Door het poeder krijgt de verf een mooie bruine kleur. Meng alles goed door elkaar.

* STAP 3

Voeg 2 eetlepels zout en een paar druppels citroensap bij de verf en meng alles goed. Verdeel nu de bruine verf over de twee verfpotjes.

Instructiefiche 3

HOE MAAK JE RODE VERF?



Wat heb je nodig?

- ✓ Een mengkom
- ✓ Twee verfpotjes
- ✓ 150 gram bloem
- ✓ 150 ml koud water
- ✓ 200 ml warm water
- ✓ 2 eetlepels zout
- ✓ Een beetje citroensap
- ✓ Paprikapoeder



Hoe maak je de rode verf?

* STAP 1

Meng 150 gram bloem, 200 ml warm water en 150 ml koud water samen in de mengkom. Klop alles goed door elkaar zodat er geen klontjes in je verf komen.

* STAP 2

Voeg nu één eetlepel paprikapoeder bij de verf. Door het poeder krijgt de verf een mooie rode kleur. Meng alles goed door elkaar.

* STAP 3

Voeg 2 eetlepels zout en een paar druppels citroensap bij de verf en meng alles goed. Verdeel nu de rode verf over de twee verfpotjes.

5.1.5 De lesfiches van muzische vorming

5.1.5.1 Musiceren met kleur

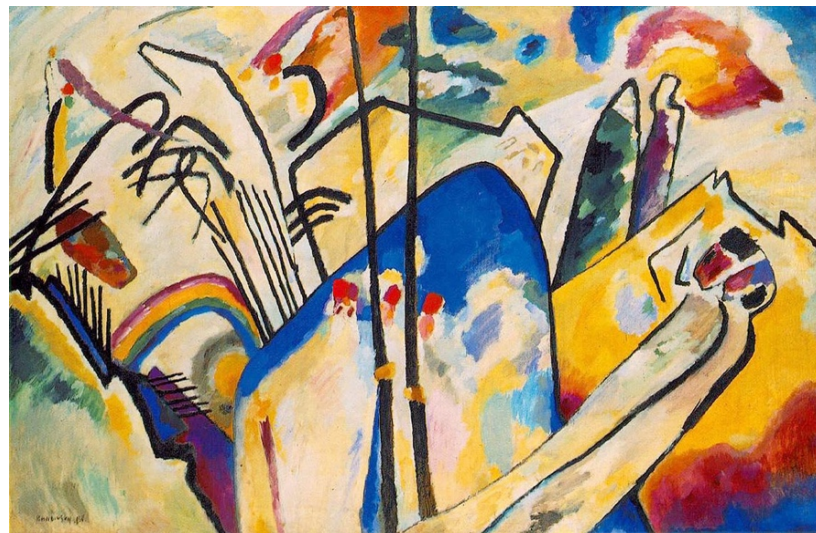
MUSICEREN MET KLEUR	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Muzische vorming – muziek	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>2.1 De leerlingen kunnen muziek beluisteren en ervaren, muzikale impressies opdoen uit de geluidsomgeving met aandacht voor enkele kenmerken van de muziek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - klankeigenschap - functie/gebruikssituatie. <p>2.2 De leerlingen kunnen improviseren en experimenteren, klankbronnen en muziekinstrumenten uittesten op hun klankwaarde en in een muzikaal (samen)spel daarvan gebruik maken.</p> <p>2.4 De leerlingen kunnen genieten van zingen en musiceren en dit gebruiken als impuls voor nieuwe muzikale spelideeën of andere aanverwante expressiewijzen.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>MUgr1 De wereld open benaderen met aandacht voor en goesting in het kunstzinnige, de verbeelding, de creativiteit en het esthetische.</p> <p>MUge3 Boodschappen en symboliek in kunst en muzische expressie begrijpen en verwerken.</p> <p>MUge5 Muzische domeinen, hun werkvormen en vormgevingsmiddelen ontdekken, doelgericht kiezen en combineren om zich expressief te uiten.</p> <p>MUva1 Tot kwaliteitsvol muzisch samenspel komen.</p> <p>MUva2 Gericht beschouwen van beelden, muziek, dans en drama met oog voor de muzische bouwstenen, werkvormen en vormgevingsmiddelen.</p> <p>MUva3 De technische en expressieve vaardigheden die nodig zijn om zich muzisch uit te drukken in beeld, muziek, dans en drama verfijnen.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen aan de hand van het schilderij 'Compositie IV' een kleurenpartituur maken en spelen met muziekinstrumenten.</p>	

Het benodigde materiaal

- * Het schilderij 'Compositie IV' van Wassily Kandinsky
- * Het schilderij 'Successie' van Wassily Kandinsky
- * De werkbladen
- * De muziekinstrumenten

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les


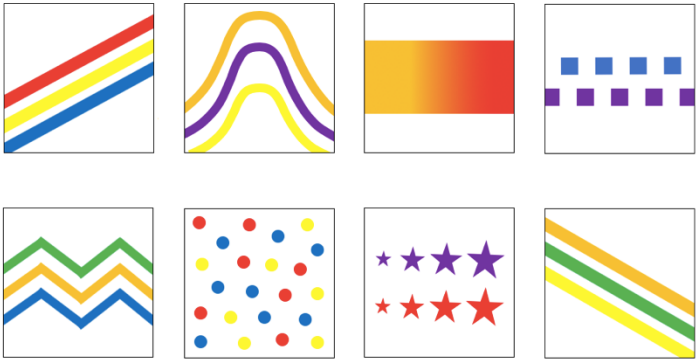
In deze muziekles wordt 'Compositie IV' van de kunstschilder Wassily Kandinsky geïntegreerd. Wassily Kandinsky leed aan synesthesie. Hij kon geluiden zien en kleuren horen. Hij geloofde dat zijn schilderijen een soort muziek waren. Volgens hem klonk geel als een trompet, lichtblauw als een dwarsfluit en donkerblauw als een cello. Aan de hand van het schilderij gaan de leerlingen muziek maken met muziekinstrumenten.

De leerlingen observeren het schilderij en vertellen welke kleuren ze allemaal terugvinden in zijn werk. Dit zijn de kleuren: blauw, paars, geel, oranje, rood en groen. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen welke gevoelens deze kleuren bij hen opwekken. Zo zal de kleur geel hen misschien vrolijk maken en de kleur groen hen ontspannen.

Hierna maken de leerlingen kennis met een aantal muziekinstrumenten, zoals maracas, bellenkransen, kokofonen, slagstaven, schellenramen en trommels. De leerlingen mogen vertellen hoe deze muziekinstrumenten volgens hen klinken. Klinken ze zoals de kleur rood? Of zoals de kleur oranje? Op deze manier wordt elk muziekinstrument gelinkt aan een kleur uit het schilderij.

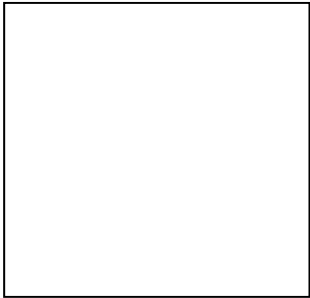
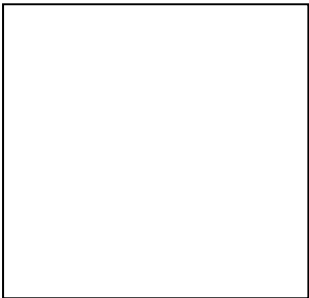

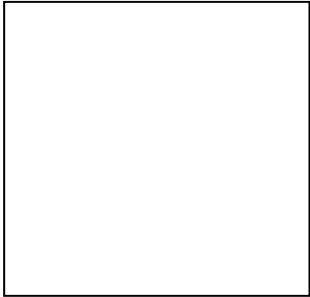
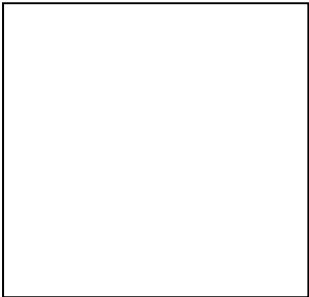
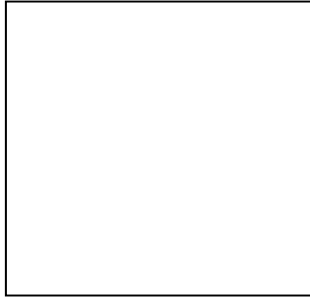
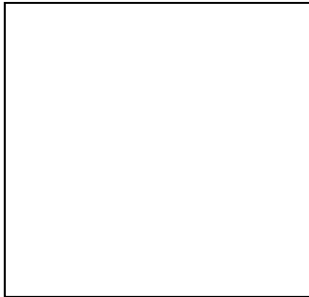
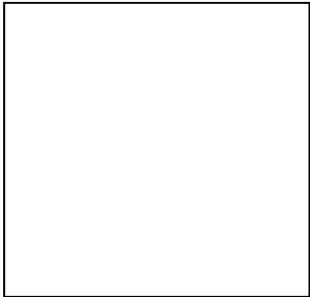

	<p>De leerkracht toont aan de leerlingen een liedpartituur van Wassily Kandinsky. De leerlingen merken op dat het liedpartituur bestaat uit gekleurde tekeningen in de plaats van muzieknoten. Wassily Kandinsky maakte in zijn liedpartituur gebruik van kleuren, omdat hij naast geluid, ook kleuren kon horen.</p> <p>De leerkracht toont een ander voorbeeld van een kleurenpartituur aan de leerlingen (bordschema 3). Aan de hand van dit kleurenpartituur gaan de leerlingen muziek maken met de muziekinstrumenten. In het begin van het lied spelen de leerlingen bijvoorbeeld met schellenramen, bellenkransen en trommels van stil naar luid. Hierna gaan de leerlingen in groepjes zelf een kleurenpartituur maken, waarbij ze hun fantasie de vrije loop kunnen laten.</p> <p>Om de les af te sluiten, mogen de leerlingen hun muziekstukje spelen voor hun medeleerlingen in de klas en volgt er een korte evaluatie.</p>
--	---

<p>Bordschema 1</p>	<p>DE KLEUREN</p> 
----------------------------	--

<p>Bordschema 2</p>	
<p>Bordschema 3</p>	

Bijlagen

Het werkblad

		<p>MAAK JE EIGEN MUZIEKSTUKJE!</p> 
		
		
		

5.1.5.2 Drama: Een drama les aan de hand van het kunstwerk ‘Kleurrijk leven’.

EEN DRAMALES VANUIT EEN KUNSTWERK	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Muzische vorming – drama	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>3.1 De leerlingen kunnen genieten van een gevarieerd aanbod van voor hen bestemde culturele activiteiten.</p> <p>3.2 De leerlingen kunnen spelvormen waarnemen en inzien dat de juiste verhouding tussen woord en beweging de expressie kan vergroten.</p> <p>3.3 De leerlingen kunnen geconcentreerd luisteren naar een gesproken tekst (verteld of voorgelezen) en die mondeling, schriftelijk, beeldend of dramatisch weergeven.</p> <p>3.4 De leerlingen kunnen spelvormen in een sociale en maatschappelijke context hanteren.</p> <p>3.5 De leerlingen kunnen ervaringen, gevoelens, ideeën, fantasieën, ... uiten in spel.</p> <p>3.6 De leerlingen kunnen een aan de speelsituatie aangepaste en aangename spreektechniek ontwikkelen (articulatie, adembeheersing, tempo, toonhoogte) en verschillende verbale en non-verbale spelvormen improviseren.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>MUgr2 Durven fantaseren en verbeelden.</p> <p>MUgr5 Inspelen op de muzische beleving van anderen: de uitvoerder of het publiek.</p> <p>MUva1 Tot kwaliteitsvol muzisch samenspel komen.</p> <p>MUva3 De technische en expressieve vaardigheden die nodig zijn om zich muzisch uit te drukken in beeld, muziek, dans en drama verfijnen.</p> <p>IVoz2 Creatief denken en daarbij nieuwe paden durven bewandelen.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen scènes uit een kunstwerk uitbeelden aan de hand van een fantasietaal (jabbertalk).</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen via vertelpantomime verschillende situaties uitbeelden en zich in deze situaties inleven.</p> <p>Lesdoel 3: De leerlingen kunnen de bewegingen van een medeleerling spiegelen terwijl ze aandachtig naar elkaar kijken.</p>	

Het benodigde materiaal

- * Het schilderij 'Kleurrijk leven' van Wassily Kandinsky
- * De puzzelstukken van het schilderij 'Kleurrijk leven'
- * Het muziekstukje (gevoelens uitbeelden): <https://www.youtube.com/watch?v=mZdV85Ag0s8>
- * Het muziekstukje (de nachtbewaker): <https://www.youtube.com/watch?v=HhHwnrlZRus>

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les

In deze dramales wordt het schilderij 'Kleurrijk leven' van de kunstenaar Wassily Kandinsky geïntegreerd. Hij heeft op zijn schilderij een menigte mensen afgebeeld in een kleurrijk landschap. Aan de hand van het schilderij gaan de leerlingen verschillende drama-oefeningen uitvoeren:

De warming-up

De leerlingen mogen vertellen wat ze allemaal zien op het schilderij, zoals een prins op een paard, een verliefd koppeltje, een meneer met een lange baard enzoverder. Bij het observeren van het schilderij letten de leerlingen ook op de gezichtsuitdrukkingen van de personages. Zien ze er gelukkig, droevig of boos uit? De leerlingen mogen, net zoals de mensen in het schilderij, ook eens gelukkig, droevig of boos kijken.

Gevoelens uitbeelden

De leerkracht zet een muziekstukje op. De leerlingen wandelen rustig door elkaar in het klaslokaal. Wanneer de muziek stopt, moeten ze 'vriezen' en beelden ze de emotie uit van een willekeurig personage uit het schilderij.

	<p><u>Spiegelen</u></p> <p>De leerlingen gaan per twee tegenover elkaar staan. Eén leerling beeldt een personage uit het schilderij uit en de andere leerling gaat hem / haar spiegelen. De leerkracht kan eventueel ook een aantal spiegel oefeningen geven aan de leerlingen, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none">* De droevige meneer is zijn lange baard aan het borstelen.* De gelukkige mevrouw is al dansend de blokfluit aan het bespelen.* De goochelaar tovert een konijn uit zijn magische hoed. <p><u>Jabbertalk</u></p> <p>De leerkracht heeft het schilderij in verschillende puzzelstukken verdeeld. De leerlingen worden ingedeeld in groepjes van vier. Ieder groepje krijgt één puzzelstuk en gaat het tafereel op dat puzzelstuk uitbeelden aan de hand van jabbertalk. Om elkaar toch een beetje te kunnen begrijpen met jabbertalk, moeten de leerlingen ook gebruik maken van hun emoties. De andere leerlingen mogen steeds proberen te raden welk tafereel uit het schilderij uitgebeeld wordt.</p> <p><u>De nachtbewaker in het museum</u></p> <p>Het schilderij 'Kleurrijk leven' hangt in een kunstmuseum in Duitsland. 's Nachts wanneer alle bezoekers naar huis zijn, komt het schilderij tot leven. Dan kruipen alle personages uit het schilderij en wandelen ze rond in het museum. Maar daar wandelt ook een nachtbewaker rond. Eén leerling gaat de nachtbewaker uitbeelden en de andere leerlingen gaan de personages uit het schilderij uitbeelden. Ze moeten erop letten dat ze niet betrappt worden door de nachtbewaker. Als de nachtbewaker zich omdraait, blijven de leerlingen muisstil staan zoals een standbeeld. Als de nachtbewaker iemand betrapt, wordt hij weggestuurd uit het museum.</p> <p>Om de les af te sluiten, volgt er een korte evaluatie. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen wat ze van de dramalessen vonden en welke drama oefeningen ze fijn vonden om uit te beelden.</p>
--	---

5.1.5.3 Beweging: Een bewegingsles aan de hand van het schilderij ‘De volharding der herinnering’.

EEN BEWEGINGSLES VANUIT EEN KUNSTWERK	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Muzische vorming – beweging	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>4.1 De leerlingen kunnen genieten van lichaamstaal, beweging en dans.</p> <p>4.2 De leerlingen kunnen een eenvoudig bewegingsverhaal opbouwen met als vertrekpunt iets wat gehoord, gezien, gelezen, gevoeld of meegemaakt wordt.</p> <p>4.3 De leerlingen kunnen samenwerken met anderen: om een eenvoudig dansverloop op te bouwen; om al improviserend te reageren op elkaars beweging.</p> <p>4.4 De leerlingen kunnen bewegen op een creatieve manier en daarbij één of meerdere basiselementen van de beweging bespelen: tijd, kracht, ruimte, lichaamsmogelijkheden.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>MUgr2 Durven fantaseren en verbeelden.</p> <p>MUgr4 Overal muzische mogelijkheden zien en benutten.</p> <p>MUge3 Boodschappen en symboliek in kunst en muzische expressie begrijpen en verwerken.</p> <p>MUva1 Tot kwaliteitsvol muzisch samenspel komen.</p> <p>MZrt4 De eigen bewegingen afstemmen op duur, tempo, tijdsvolgorde, metrum en ritme.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p> <p>IVoz2 Creatief denken en daarbij nieuwe paden durven bewandelen.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen met hun armen en benen de wijzers van een klok nabootsen.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen hun bewegingen aanpassen aan het tempo van de muziek.</p>	
<p>Het benodigde materiaal</p> <p>* Het schilderij ‘De volharding der herinnering’ van Salvador Dalí.</p>	

HET SCHILDERIJ INTEGREREN IN DE LES

Het schilderij



De inzet in de les

In deze bewegingsles wordt het schilderij 'De volharding der herinnering' van de Spaanse kunstschilder Salvador Dalí geïntegreerd. Het schilderij stelt een oneindig droomlandschap voor. Met zijn werk wil Dalí duidelijk maken dat hoeveel tijd er ook verstrijkt, een herinnering je altijd bij blijft. De smeltende klokken staan hier voor het idee van herinneren. Aan de hand van het schilderij gaan de leerlingen verschillende bewegings-oefeningen uitvoeren:

Sfeerschepping

De leerlingen mogen vertellen wat ze allemaal zien op het schilderij, zoals het sombere landschap, de mierenhoop of de smeltende klokken. In deze bewegingsles wordt vooral aandacht besteed aan de klokken in het schilderij. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen wanneer voor hen de tijd snel of traag voorbijgaat.

De warming-up

De leerlingen gaan in een grote kring staan, in de vorm van een klok. De leerkracht doet een beweging voor en de leerlingen doen deze na. Daarna wordt deze beweging in de groep doorgegeven. De beweging moet steeds trager doorgegeven worden. Hierna mag iemand anders een beweging kiezen. Deze beweging wordt steeds sneller doorgegeven in de kring. Deze oefening kan nog een aantal keren herhaald worden met andere bewegingen. Tussendoor kan de leerkracht klappen om het tempo van de beweging te veranderen.

Oefening 1: smeltende klokken

De klokken in het schilderij smelten omdat het in het landschap heel warm is. De leerlingen wandelen doorheen de zaal een beelden uit dat ze, net zoals de klokken, aan het smelten zijn. Hierdoor worden al hun lichaamsdelen heel los.

	<p><u>Oefening 2: wijzers van de klok</u></p> <p>De leerlingen gaan per twee achter elkaar rondwandelen in de zaal. Ze bootsen met hun armen en benen de wijzers van een klok na. De leerling die vooraan wandelt, doet de bewegingen voor en de andere leerling imiteert deze bewegingen. Eén leerling beeldt de minutenwijzer uit en de andere leerling de secondewijzer. De leerlingen voeren de bewegingen dus uit op een ander tempo.</p> <p><u>Oefening 3: tandwielen</u></p> <p>De tandwielen in klokken zorgen ervoor dat de wijzers blijven draaien. De leerlingen gaan doorheen de zaal wandelen terwijl ze met hun armen en benen de wijzers van een klok uitbeelden. Als ze een andere leerling kruisen, spreiden ze hun armen en gaan ze net zoals tandwielen in elkaar vloeien en elkaar in beweging brengen.</p> <p><u>Oefening 4: droomlandschap</u></p> <p>De leerlingen gaan op de grond liggen en beelden uit dat ze gaan slapen. Wanneer ze ontwaken belanden ze in het landschap uit het schilderij. In het landschap loopt een vreemd wezen rond. Ze moeten zich proberen te verstoppen voor dit wezen. Ze kunnen zich verstoppen achter de boom, tussen de bergen, in de zee, ... Terwijl de leerlingen dit uitbeelden, zet de leerkracht een muziekstukje op. In dit muziekstukje verandert soms het tempo van de muziek. De leerlingen proberen hun bewegingen aan te passen aan de snelheid van de muziek. Op het einde van het liedje daalt het tempo van de muziek. De leerlingen worden weer moe en vallen terug stilletjes in slaap op de grond.</p> <p>Om de les af te sluiten, volgt er een korte evaluatie. De leerlingen mogen aan elkaar vertellen wat ze van de bewegingsles vonden en welke bewegingsoefeningen ze fijn vonden om uit te beelden.</p>
--	--

5.1.5.4 Media: Een gevoelensalbum maken.

EEN GEVOELENALBUM MAKEN	Het 4 ^{de} leerjaar
Het vakgebied en het domein: Muzische vorming – media	
<p>De eindtermen (VVKBaO)</p> <p>5.1 De leerlingen kunnen beeldsignalen waarnemen zodat men opvallend goede en minder geslaagde dingen kan doorzoeken en herkennen.</p> <p>5.3 De leerlingen kunnen soorten van eenvoudige hedendaagse audiovisuele opnamen en weergavetoestellen (informatiedragers) aanwijzen, benoemen en ze creatief bedienen.</p> <p>2 De leerlingen gebruiken ICT op een veilige, verantwoorde en doelmatige manier.</p> <p>5 De leerlingen kunnen ICT gebruiken om eigen ideeën creatief vorm te geven.</p> <p>6 De leerlingen kunnen met behulp van ICT voor hen bestemde digitale informatie opzoeken, verwerken en bewaren.</p>	
<p>De leerplandoelen</p> <p>MEmw1 Media enthousiast en positief aanwenden.</p> <p>MEmw3 Media doordacht en zorgzaam aanwenden.</p> <p>MEge3 Mediacontent verwerken.</p> <p>MUge3 Boodschappen en symboliek in kunst en muzische expressie begrijpen en verwerken.</p> <p>MUva2 Gericht beschouwen van beelden, muziek, dans en drama met oog voor de muzische bouwstenen, werkvormen en vormgevingsmiddelen.</p> <p>IKvk1 Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven.</p> <p>IVoc1 Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren.</p> <p>SErv3 Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel.</p>	
<p>De lesdoelen</p> <p>Lesdoel 1: De leerlingen kunnen de vier basisemoties opnoemen en uitbeelden aan de hand van de schilderijen van Roy Lichtenstein.</p> <p>Lesdoel 2: De leerlingen kunnen foto's maken en bewerken met de applicatie 'Newspaper Comic Effect' met behulp van de kijkwijzers.</p> <p>Lesdoel 3: De leerlingen kunnen in groepsverband een PowerPointspresentatie maken met behulp van de kijkwijzers.</p>	

Het benodigde materiaal

- * Het schilderij 'Girl in Window' van Roy Lichtenstein
- * Het schilderij 'Crying Girl' van Roy Lichtenstein
- * Het schilderij 'Nurse' van Roy Lichtenstein
- * Het schilderij 'Ohhh... Alright...' van Roy Lichtenstein
- * Een aantal tablets en laptops
- * De applicatie 'Newspaper Comic Effect'
- * De kijkwijzers voor het app-gebruik
- * De kijkwijzers voor het maken van de PowerPointpresentatie
- * De template van de PowerPointpresentatie

DE SCHILDERIJEN INTEGREREN IN DE LES


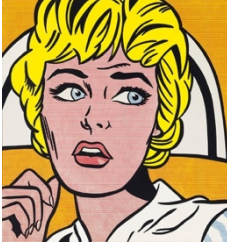


De schilderijen



De inzet in de les

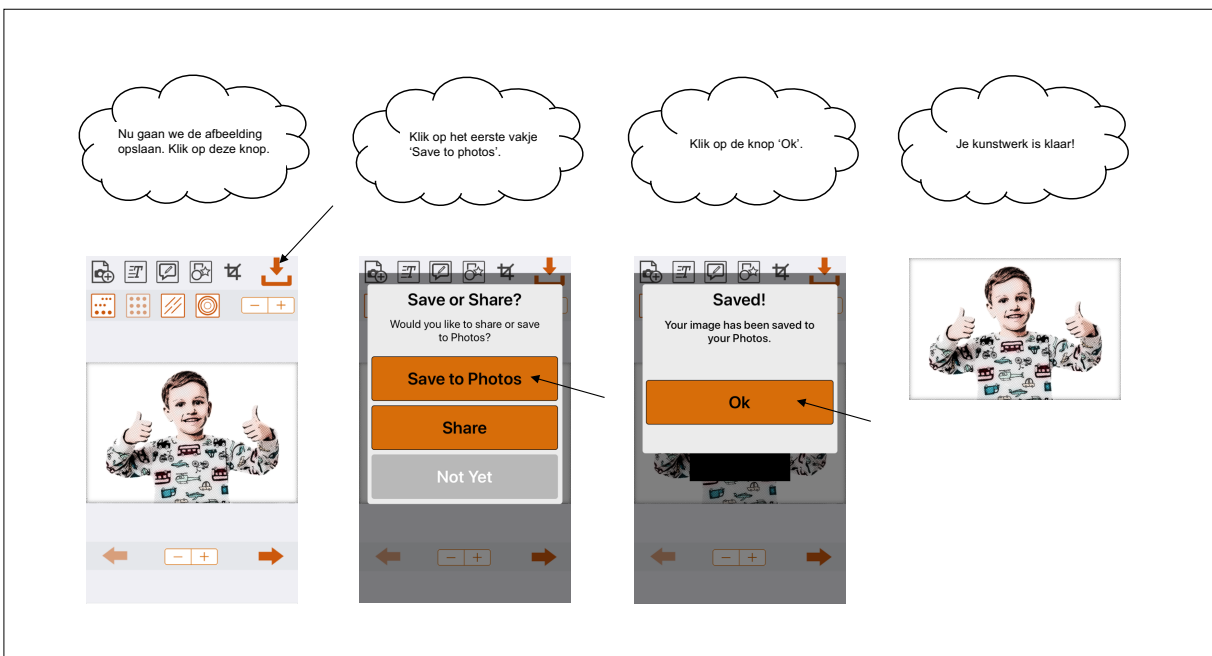
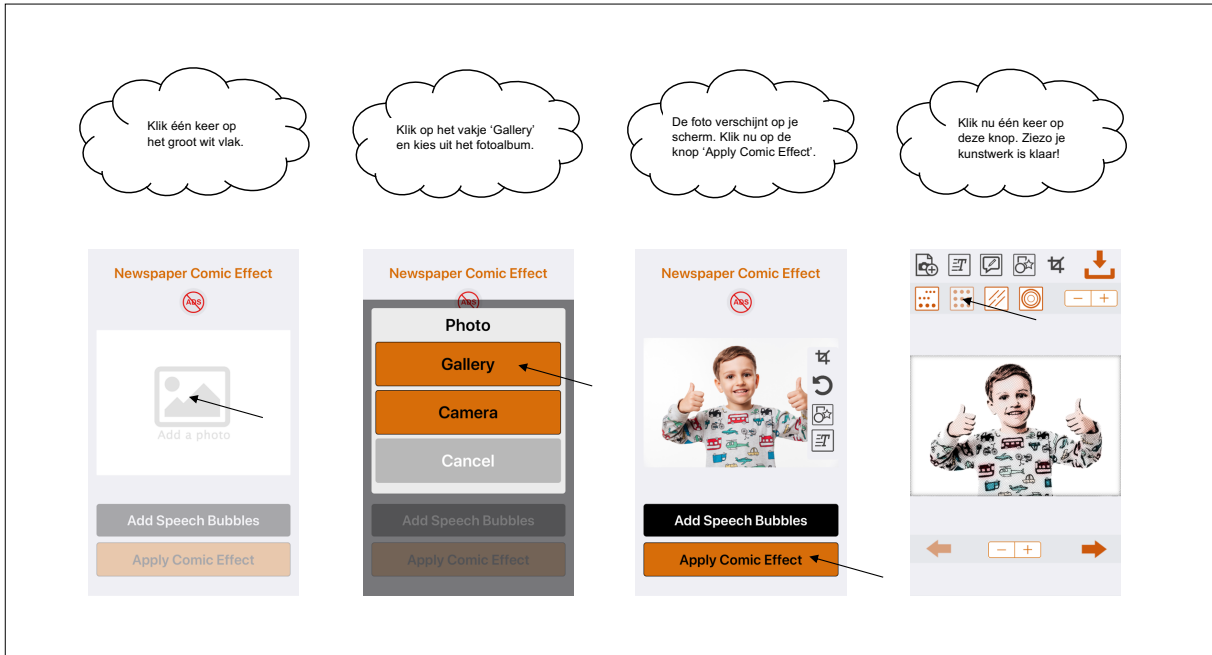
In deze mediales worden vier schilderijen van de Amerikaanse kunstenaar Roy Lichtenstein geïntegreerd. Zijn werken staan bekend om hun typische striplook. Net zoals in strips, hebben de personages uitgesproken gezichtsuitdrukkingen, waardoor je de emoties gemakkelijk kan aflezen. Aan de hand van zijn schilderijen, worden de vier basis-emoties besproken, zijnde blij, verbaasd, bedroefd en boos. Gebaseerd op deze werken gaan de leerlingen een gevoelensalbum maken. Hiervoor worden de leerlingen ingedeeld in groepjes van vier. Elk groepje krijgt een tablet. Met deze tablet maken ze van elke leerling in het groepje een foto van de vier basisemoties. Daarna bewerken zij op de tablet de foto's met de app 'Newspaper Comic Effect' aan de hand van de kijkwijzer.

Op deze kijkwijzer vinden de leerlingen de te volgen stappen terug om de app optimaal te gebruiken. Als resultaat, krijgen de foto's een typische striplook, zoals de schilderijen van Roy Lichtenstein. Voor de tweede les, heeft de leerkracht de bewerkte foto's van de leerlingen reeds op de laptops geplaatst en de template van de PowerPointpresentatie geopend. Aan de hand van de kijkwijzer plaatst elk groepje de eerder bewerkte foto's in de PowerPointpresentatie. Deze bewerken de leerlingen tot een mooi gevoelensalbum. Om de les af te sluiten, presenteert elk groepje zijn filmpje aan de medeleerlingen en volgt er een korte evaluatie.

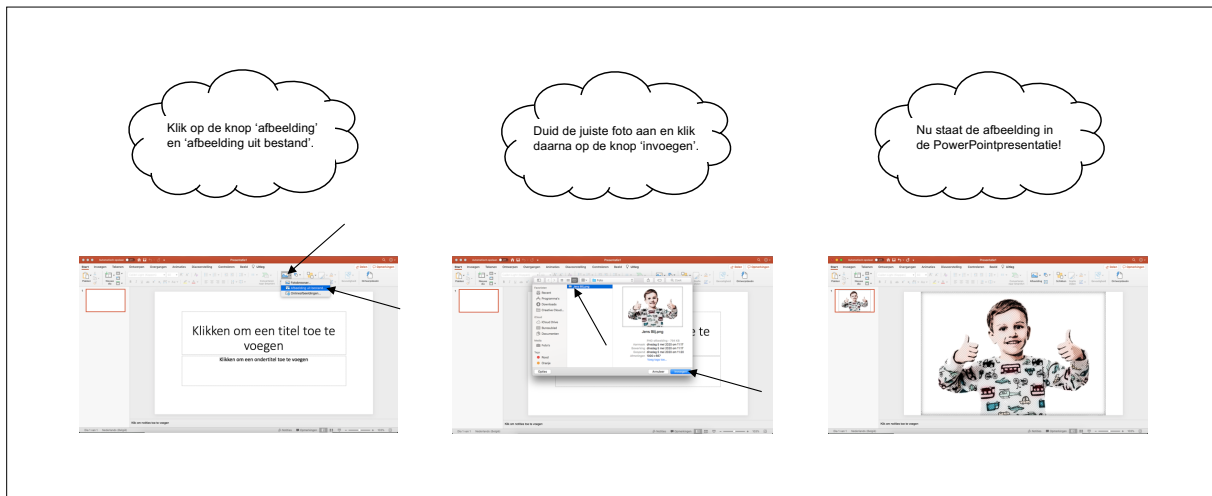
<p>Bordschema</p>	<div style="display: flex; flex-wrap: wrap; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center; margin: 10px;">  <p>Blij</p> </div> <div style="text-align: center; margin: 10px;">  <p>Verbaasd</p> </div> <div style="text-align: center; margin: 10px;">  <p>Bedroefd</p> </div> <div style="text-align: center; margin: 10px;">  <p>Boos</p> </div> </div>
--------------------------	--

Bijlagen

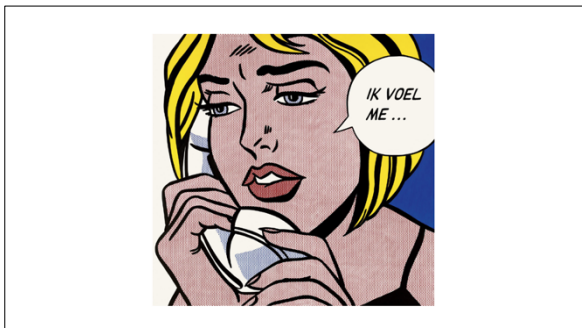
De kijkwijzer van het app-gebruik



Kijkwijzer PowerPointpresentatie



De PowerPointpresentatie: Een ontwerpidee voor het gevoelensalbum.





6 Conclusie

Kunst is niet alleen “mooi” om naar te kijken. Het laat ons genieten, maakt gelukkig en ontroert ons. Kunstwerken hebben de kracht om ons uit de werkelijkheid te halen en ons mee te nemen naar een gecreëerde wereld, een wereld waar de dagelijkse realiteit anders ervaren wordt. Op deze wijze kan kunst aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en wordt hun verbeelding ten volle geprikkeld.

Het onderwerp van mijn bachelorproef, kunst, is een heel ruim begrip. Het is de verzamelnaam voor een scala aan kunstdisciplines, denk bijvoorbeeld maar aan muziek, drama en literatuur. Als een gevolg hiervan, is mijn onderzoek naar nieuwe didactische methodes in het lager onderwijs afgebakend. Het onderzoek werd uitsluitend toegelegd op het gebruik van schilderkunst als didactisch middel in de verschillende leerdomeinen. Hieruit heb ik de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: “Hoe kan kunst op een efficiënte manier geïntegreerd worden als didactisch instrument in de verschillende leerdomeinen in het lager onderwijs?”

Om een antwoord te formuleren op mijn onderzoeksvraag, heb ik een lessenpakket ontworpen waarin bekende schilderwerken geïntegreerd worden in de verschillende leergebieden in het lager onderwijs. In mijn zoektocht ben ik een hele reeks schilderijen tegengekomen die geschikt waren om in te zetten in één of ander leerdomein. Bij de selectie van deze schilderwerken heb ik enerzijds rekening gehouden met de beeldende aspecten van het schilderwerk, zoals de vormen en het kleurgebruik. Anderzijds heb ik hier ook aandacht besteed aan de diepere betekenis die de kunstenaar wou overbrengen met zijn schilderwerk.

De verschillende lesfiches in het lessenpakket kunnen leerkrachten in het lager onderwijs helpen om met kunst aan de slag te gaan in de klas. Er is uiteraard ook de mogelijkheid om te experimenteren met andere schilderwerken dan in onze uitgewerkte lessenpakketten. Om het geheel nog meer tastbaar te maken, kan de leerkracht eventueel ook gebruik maken van een artotheek om de kunstwerken uit te lenen voor het gebruik in de les.

De opgelegde limieten van deze Covid-19 pandemie hebben ertoe geleid dat ik de lessen niet heb kunnen omzetten in de praktijk. Hierdoor hebben we niet kunnen concluderen of het integreren van kunst de kunstkennis en het leervermogen van de kinderen aangescherpt heeft. Maar door de uitgewerkte lessenpakketten aan te bieden hebben we aangetoond dat kunst wel degelijk geïntegreerd kan worden als didactisch materiaal in de verschillende leerdomeinen.

In dit onderzoek hebben wij enkel onze focus gelegd op het integreren van schilderkunst als didactisch middel in verschillende leerdomeinen. Naast de schilderkunst kunnen ook andere vormen van kunst geïntegreerd worden als didactisch instrument, denk maar aan muziek, toneelstukken of beeldhouwkunst. Er is dus zeker nog ruimte voor een vervolgonderzoek.

7 Reflectie

Als onderzoeker heb ik geleerd om het onderwerp van mijn onderzoek verder af te bakenen, vandaar heb ik in deze bachelorproef uitsluitend de focus gelegd op de schilderkunst. Ik ben er namelijk van overtuigd dat het integreren van schilderkunst in de les kan bijdragen aan het leervermogen en de verbeeldingskracht van leerlingen. Daarnaast ben ik mij in mijn rol als onderzoeker ook bewust geworden dat een aantal limieten de resultaten van mijn bronnenonderzoek, alsook de resultaten van mijn bronnenanalyse hebben beïnvloed. In de beginfase van mijn onderzoek ben ik wat langer in het zoekende gebleven, toch had ik al verschillende bronnen bestudeerd en had ik hierbij een goede bronnenanalyse gemaakt. Het was pas toen ik deze elementen in het kader van mijn bachelorproef had gezet, dat ik een mooi zicht kreeg op de uitwerking van mijn literatuurstudie.

Daarnaast heb ik geleerd hoe ik als coach de leerlingen hun verbeelding kan aanwakkeren door kunst te gebruiken als leermiddel. Ik heb geleerd hoe ik kunstwerken kan inzetten om de leerlingen te helpen met het onder woorden brengen van hun mening en gevoelens over onderwerpen die soms moeilijk erkenbaar zijn. Op deze manier zal het welbevinden en de betrokkenheid van de leerlingen in de klas verhogen, wat resulteert in een positief leer- en leefklimaat.

Mijn onderzoeksonderwerp heeft mij bovendien verplicht om mijn achtergrondkennis van schilderkunst verder uit te breiden. Door het verband te leggen tussen de verschillende leerdomeinen en het gebruik van schilderkunst als didactische methode, werd ik geprikkeld om mij als inhoudelijk expert op te stellen. Bij het integreren van de schilderwerken in de lesontwerpen hield ik rekening met zowel de beeldende aspecten van het schilderwerk, als met de achterliggende betekenis die de kunstenaar met zijn werk wou overbrengen. In mijn bachelorproef werd kunst ingezet als leermiddel, maar toch denk ik dat de inhoudelijke kennis van de leerlingen omtrent schilderkunst onvermijdelijk ook zal groeien.

Daarnaast werd mijn onderzoek gelimiteerd door de plotse opkomst van de Covid-19 pandemie. Dit heeft de ondernemende leraar in mij uitgedaagd. Door de snel veranderende omgeving van de laatste maanden werd ik genoodzaakt om voor mijn opzoekwerk voornamelijk digitale informatiebronnen te raadplegen in de plaats van bronnen uit bibliotheken en musea. Verder moest ik mezelf ook motiveren om andere manieren te zoeken om mijn lesontwerpen te kunnen testen in de praktijk. De plicht van de overheid om “in ons kot” te blijven, heeft mij bovendien ook uitgedaagd om beter te plannen, maar tevens ook om een echte teamspeler te worden. Het advies en de vernieuwende inzichten van mijn promotor mevrouw Griet Heitzmann en mijn stagementor mevrouw Wendy Johnson hebben mij geholpen om schilderkunst op een effectieve manier te integreren in de lessenspakketten.

Zoals Aristoteles zei “Het doel van kunst is niet het uiterlijk van de dingen weer te geven, maar het innerlijk: dat is de echte werkelijkheid.” (Muzeem, 2018)

8 Bibliografie

8.1 Tekstbronnen

- ArtSalonHolland. (sd). *Pointillisme*. Opgehaald van Art Salon Holland:
<https://www.artsalanholland.nl/kunst-stijlen/schilderkunst-pointillisme#slider-68449>
- Bamford, A. (2007). *Kwaliteit en Consistentie. Kunst- en cultuureducatie in Vlaanderen*. Brussel: Jo De Ro – Agentschap voor Onderwijscommunicatie.
- Berman, A. (2019). *Biography*. Opgehaald van Roy Lichtenstein Foundation:
<https://lichtensteinfoundation.org/biography/>
- Bosch, N. (sd). *'De volharding der herinnering' van Salvador Dalí*. Opgehaald van Niels Bosch: <https://sites.google.com/site/homepagenielsbosch/de-volharding-der-herinnering>
- Bouyeure, L. (2015, april 4). *Luilekkerland voor ordinaire gelukszoekers*. Opgehaald van HP/De Tijd: <https://www.hpdetijd.nl/2015-04-22/luilekkerland-ordinaire-gelukszoekers/>
- Bruzz. (2014, november 17). *Jubelparkmuseum toont grotten van Lascaux*. Opgehaald van Bruzz: <https://www.bruzz.be/expo/jubelparkmuseum-toont-grotten-van-lascaux-2014-11-17>
- Dalm, C. (2019, Mei 2). *Waarom is creativiteit in de klas zo belangrijk?* Opgehaald van Meester in Kunst: <https://meesterinkunst.nl/waarom-is-creativiteit-in-de-klas-zo-belangrijk/>
- De Baaij, J. (2018, mei 24). *Hoe Kandinsky abstract leerde schilderen*. Opgehaald van Kunstvensters: <https://kunstvensters.com/2018/05/24/hoe-kandinsky-abstract-leerde-schilderen/>
- de Beer, F. (2019). *Dit gebeurt er in je brein als je naar kunst kijkt*. Opgehaald van Kunstspot: <https://www.kunstspot.nl/verhaal/dit-gebeurt-er-in-je-brein-als-je-naar-kunst-kijkt/>
- Filosovaardig. (2020, maart 4). *Filosoferen met kinderen*. Opgehaald van Filosovaardig: <https://www.filosovaardig.nl/categorie/filosofie-en-kunst/>
- Girl With a Balloon by Banksy: Meaning Behind the Graffiti Art*. (2015, oktober 14). Opgehaald van FeltMagnet: <https://feltmagnet.com/painting/banksy-girl-with-balloon>

- Jacobs, S. (2017, februari 24). *De schreeuw, waar angst en verdriet één zijn*. Opgehaald van <https://medium.com/@Stef.Jacobs/de-schreeuw-waar-angst-en-verdriet-één-zijn-2a30da6b423d>
- Kröller-MüllerMuseum. (sd). *Piet Mondriaan*. Opgehaald van Kröller-Müller Museum: <https://krollermuller.nl/piet-mondriaan-compositie-met-rood-geel-en-blauw-1>
- Kunsteducatie All Art. (2018). *Inspirerende citaten*. Opgehaald van Kunsteducatie All Art: <https://kunsteducatieallart.nl/inspirerende-citaten/>
- Marie De Leener, C. v. (2017). *Lasso.be*. Opgehaald van Try out: https://www.lasso.be/cache/img/4bdb39056f65d53341ece7400d525aa-TRY_OUT.pdf
- Meewis, V. (2017). *Beter leren en onthouden met kunst*. Opgehaald van wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/beter-leren-en-onthouden-met-kunst.php>
- Meewis, V. (2017). *Kunst integreren in het curriculum*. Opgehaald van wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/kunst-integreren-curriculum-randvoorwaarden.php>
- Meewis, V. (2017, mei 16). *Kunstintegratie als betekenisgeving*. Opgehaald van wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/kunstintegratie-betekenisgeving.php>
- Meewis, V. (2017, 05 16). *Met kunst het hele kind centraal*. Opgehaald van Wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/kind-centraal-kunst-stimuleert-ontwikkeling.php>
- Meewis, V., & Neele, A. (2019, 03 30). *Cultuureducatie op de basisschool. 8 lessen van koplopers*. Opgehaald van wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/cultuureducatie-basisschool-koplopers.php>
- Muhka. (2019, december). *www.muhka.be*. Opgehaald van Kunst & zintuigen: <https://www.muhka.be/nl/visit/learning/primary-school/art-and-the-senses>
- Muzeem. (2018). *Quotes*. Opgehaald van Muzeem: <https://muzeem.weebly.com/quotes.html>
- PasaBon. (2017, februari 19). *Meer dan 125 spreekwoorden in een schilderij*. Opgehaald van Pasa Bon: <https://www.pasabon.nl/taal/spreekwoorden/#more-63>
- Richardson, R. (2015). *“Rage, Flower Thrower” or “FLower Bomber” by Banksy*. Opgehaald van What Banksy's Street Art Means To The World: <http://www.blogs.buprojects.uk/2015-2016/rachelrichardson/2015/12/30/rage-flower-thrower-or-flower-bomber-by-banksy/>

- RusskiyMirFoundation. (2016, december 16). *"Blue is for cello, green is for violin"*. Opgehaald van Russkiy Mir Foundation: <https://ruskiymir.ru/en/publications/219048/>
- Scherder, E. (2019, januari 30). *Kunst broodnodig voor het kinderebrein*. Opgehaald van Kunstfanaatjes: <https://www.kunstfanaatjes.nl/artikelen/kunst-broodnodig-kinderbrein/>
- StreetArtBio. (2020). *About Banksy Biography*. Opgehaald van StreetArtBio: <https://www.streetartbio.com/artists/banksy/>
- Swaab, D. (2018, juni 16). *Tussen kunst & kids*. Opgehaald van Kunstfanaatjes: <https://www.kunstfanaatjes.nl/artikelen/tussen-kunst-kids-3-dick-swaab/>
- van Capelleveen, R. (sd). *Het melkmeisje van Johannes Vermeer*. Opgehaald van CultuurArchief.nl: <https://www.cultuurarchief.nl/opinie/melkmeisje-van-johannes-vermeer.htm>
- Waeghe, H. (2008). *Gedeeld verbeeld*. Agentschap voor Onderwijscommunicatie.

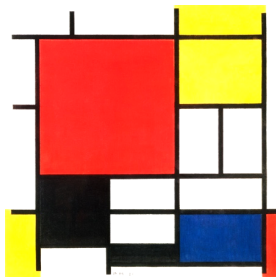
8.2 Afbeeldingen

Figuur 1: Wassily Kandinsky – Compositie VIII



Guggenheim Museum. *Compositie VIII* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 januari, via <https://www.guggenheim.org/artwork/1924>

Figuur 2: Piet Mondriaan – Compositie met rood, geel, blauw en zwart



Kunstmuseum Den Haag. *Compositie met rood, geel, blauw en zwart* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 januari, via <https://www.kunstmuseum.nl/nl/collectie/compositie-met-groot-rood-vlak-geel-zwart-grijs-en-blauw?origin=gm>

Figuur 3: Pieter Bruegel de Oude – Nederlandse spreekwoorden



Staatliche Museen zu Berlin. *Nederlandse spreekwoorden* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 21 januari, via https://www.hbvl.be/cnt/dmf20190408_04310332/men-moet-zich-krommen-wil-men-door-de-wereld-komen

Figuur 4: Edvard Munch – De Schreeuw

The National Museum. *De Schreeuw* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 januari, via <https://www.nasjonalmuseet.no/en/collection/object/NG.M.00939>

Figuur 5: Johannes Vermeer – Het melkmeisje

Rijksmuseum. *Het melkmeisje* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-2344>

Figuur 6: Banksy – Meisje met ballon

KidsArt. (2017, 4 januari). *Meisje met ballon* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 23 januari, via <https://kidsartuk.com/february-2017-half-term-holiday-programme/banksy-girl-and-balloon-london-2002/>

Figuur 7: Banksy – Bloemengooier

Nederlandsdagblad. (2016, 29 maart). *Bloemengooier* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 23 januari, via <https://www.nd.nl/cultuur/cultuur/610797/kunstkijken-flower-thrower-van-banksy>

Figuur 8: Pieter Bruegel de Oude – Luilekkerland

Sammlung. *Luilekkerland* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 21 januari, via <https://www.sammlung.pinakothek.de/en/artist/pieter-bruegel-d-ae/das-schlaraffenland>

Figuur 9: Grotschilderingen in Lascaux

Historiek. *De grot van Lascaux* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://historiek.net/de-grot-van-lascaux-fotoserie/18313/>

Figuur 10: Wassily Kandinsky – Compositie IV

Kunstsammlung. *Compositie IV* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 23 januari, via <https://www.kunstsammlung.de/en/collection/artists/wassily-kandinsky>

Figuur 11: Wassily Kandinsky – Kleurrijk leven

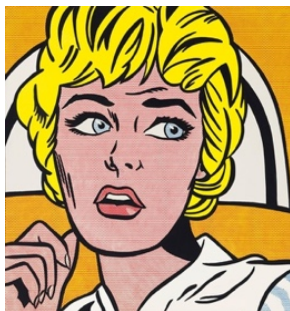
Lenbachhaus. *Kleurrijk leven* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.lenbachhaus.de/en/discover/collection-online/detail/das-bunte-leben-30036433>

Figuur 12: Salvador Dalí – De volharding der herinnering

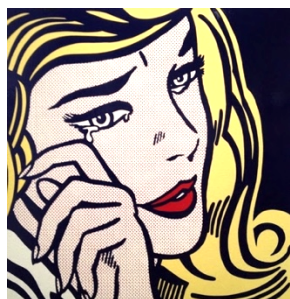
MoMA. *De volharding der herinnering* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.moma.org/collection/works/79018>

Figuur 13: Roy Lichtenstein – Girl in Window

Whitney Museum of American Art. *Girl in Window* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 26 maart, via <https://whitney.org/collection/works/16289>

Figuur 14: Roy Lichtenstein – Nurse

Christie's. *Nurse* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 26 maart, via <https://www.christies.com/features/Nurse-A-quintessential-Lichtenstein-heroine-6636-1.aspx>

Figuur 15: Roy Lichtenstein – Crying Girl

Milwaukee Art Museum. *Crying Girl* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 26 maart, via <http://collection.mam.org/details.php?id=13085>

Figuur 16: Roy Lichtenstein – Ohhh... Alright...



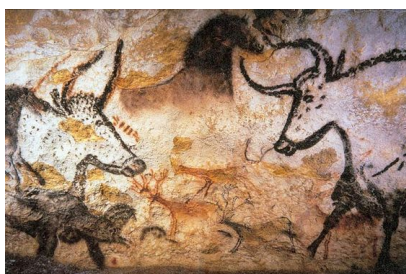
Art Institute Chicago. *Ohhh... Alright...* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 26 maart, via <https://archive.artic.edu/lichtenstein/210810>

Figuur 17: Roy Lichtenstein – Oh, Jeff... I Love You, Too... But...



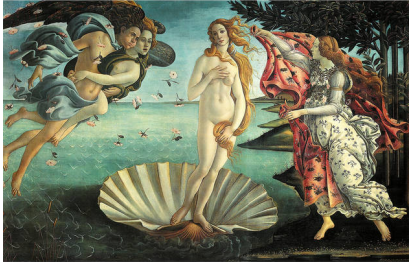
Art Institute Chicago. *Oh, Jeff... I Love You, Too... But...* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 4 mei, via <https://archive.artic.edu/lichtenstein/203855>

Figuur 18: Grotschilderingen in Lascaux



Historiek. *De grot van Lascaux* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://historiek.net/de-grot-van-lascaux-fotoserie/18313/>

Figuur 19: Sandro Botticelli – De Geboorte van Venus



Le Gallerie Degli Uffizi. *Birth of Venus* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus>

Figuur 20: Salvador Dalí – De bekoring van Sint-Antonius



Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. *De bekoring van Sint-Antonius* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/salvador-dali-de-bekoring-van-sint-antonius>

Figuur 21: Leonardo da Vinci – Mona Lisa



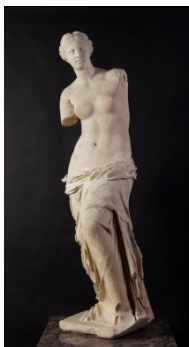
Louvre. *Mona Lisa* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via https://www.louvre.fr/en/moteur-de-recherche-oeuvres?f_search_art=mona+lisa

Figuur 22: Andy Warhol – Marilyn

Tate. *Andy Warhol* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.tate.org.uk/art/artworks/warhol-marilyn-65576>

Figuur 23: Fresco van dolfijnen in Knossos

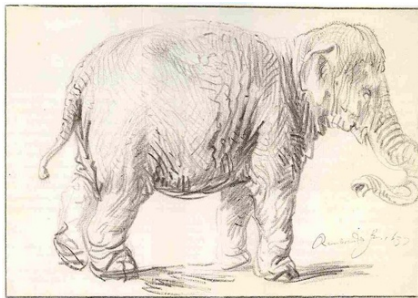
Meisterdrucke. *The Dolphin Fresco in the Queen's Bathroom* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.meisterdrucke.nl/fijne-kunsten-afdruk/Minoan/250412/The-Dolphin-Fresco-in-the-Queen's-Bathroom,-Knossos,-Kreta-1550-1450-voor-Christus.html>

Figuur 24: Alexandros van Antiochië – Venus van Milo

If then is now. *Venus, Bacchus en Jazz in de binnentuin van Hermitage Amsterdam* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://ifthenisnow.eu/nl/agenda/venus-bacchus-en-jazz-in-de-binnentuin-van-hermitage-amsterdam>

Figuur 25: Abstract art

Windowsreport. *5 best software for abstract art* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://windowsreport.com/abstract-art-software/>

Figuur 26: Rembrandt van Rijn – Olifant

Wetenschappen.nu. *Hoe Rembrandt zijn ets De Zondeval opvrolijkte met een olifantje* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://wetenschap.nu/hoe-rembrandt-zijn-ets-de-zondeval-opvrolijkte-met-een-olifantje/>

Figuur 27: Tapijt van Bayeux

Historiek. *Tapijt van Bayeux* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://historiek.net/tapijt-van-bayeux/4093/>

Figuur 28: Piet Mondriaan

Historiek. *Piet Mondriaan* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://historiek.net/piet-mondriaan-biografie-kunstschilder/126024/>

Figuur 29: Wassily Kandinsky

Kandinsky. *Wassily Kandinsky* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://www.wassilykandinsky.net/photo-95.php>

Figuur 30: Salvador Dalí

Kunsthanaatjes. *Salvador Dalí* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 4 mei, via <https://www.kunsthanaatjes.nl/boijmans-van-beuningen/10-dingen-over-salvador-dali/>

Figuur 31: Roy Lichtenstein

RestelliArt. *Roy Lichtenstein* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://restelliartco.com/en/artists/pop-art-en/roy-lichtenstein-en/>

Figuur 32: Edvard Munch

DeMorgen. *Edvard Munch* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://www.demorgen.be/tv-cultuur/knausgard-ontleedt-minutieus-het-oeuvre-van-edvard-munch~ba52d52e/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Figuur 33: Johannes Vermeer

ArtSallonHolland. *Johannes Vermeer* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://www.artsallonholland.nl/uploads/illustraties-groot/fd440611-0efa-4f73-a657-911e306ebd6c/2929288499/FABRITIUS%2C%20Jongeman%20met%20een%20baret%20van%20bont%2C%201654.jpg>

Figuur 34: Pieter Bruegel de Oude

WikiArt. *Pieter Bruegel de Oude* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 20 maart, via <https://www.wikiart.org/en/pieter-bruegel-the-elder/pieter-bruegel-the-elder>

Figuur 35: Banksy

Wired. *Banksy* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 11 mei, via <https://www.wired.com/2005/08/banksy/>

Figuur 36: Voedingsdriehoek

Gezond leven. *Voedingsdriehoek* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.gezondleven.be/themas/voeding/voedingsdriehoek>

Figuur 37: Vergrootglas

Gezond leven. *Bewegingsdriehoek* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 mei, via <https://www.gezondleven.be/themas/beweging-sedentair-gedrag/bewegingsdriehoek>

Figuur 38: Les wetenschappen en techniek

Corporateknights. *Fixing chocolate's troubled supply chain* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.corporateknights.com/channels/food-beverage/fixing-chocolates-troubled-supply-chain-15641478/>

Figuur 39: Les wetenschappen en techniek

IVA-Magazin. *Paprika: Die Schärfe macht den Unterschied* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.iva.de/iva-magazin/schule-wissen/paprika-die-schaerfe-macht-den-unterschied>

Figuur 40: Les wetenschappen en techniek

Indiamart. *Tomato powder* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via <https://www.indiamart.com/proddetail/tomato-cheese-seasoning-powder-20199969333.html>

Figuur 41: Les muziek

Kandinsky. *Succession* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 10 mei, via <https://www.wassilykandinsky.net/work-377.php>

Figuur 42: Les media

Freepik. *Portrait of a smiling little kid standing* [digitale afbeelding]. Geraadpleegd op 22 januari, via https://www.freepik.com/free-photo/portrait-smiling-little-kid-standing_7336908.htm#page=1&query=drobotdean%20boy&position=28